

Коста Аџиевски
Даринка Петреска
Ванчо Ђорѓиев
Виолета Ачкоска
Војислав Сараќински

ИСТОРИЈА

за VI разред
деветогодишњег основног образовања

Скопље
2020

Автори: Коста Аџиевски
Даринка Петреска
Ванчо Ђорѓиев
Виолета Ачкоска
Војислав Сараќински

Издавач: Министерството просвете и науке
ул.Св. Кирил и Методиј бр.54
Скопје, Република Северна Македонија

Рецензенти: Маргарита Пешевска
Маргица Кузмановска
Душко Атанасовски

Лектор: Светлана Трајковска

*Компјутерска
обрада:* Елизабета Анђелова
Анита Милевска
Ирена Никоска-Ајаноска

*Превод:
Стручна
редакција:
Лектура:* Добривоје Стошиќ
проф. д-р Ружица Манојловиќ
м-р Стефанија Маџоска

Штампа: Полиестердеј ДООЕЛ, Скопје

Тираж: 6

Одлуком о одобравању уџбеника из предмета Историје за 6-ти разред деветогодишњег основног образовања, бр: 22-1454/1 од 31.08.2011, донетом од Националне комисије о уџбеницима.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје
373.3.016:94(075.2)=163.41
ДАРИНКА, Петреска
ИСТОРИЈА за VI разред деветогодишњег основног образовања / Коста
Аџиевски ... [и др.]. - Скопје : Министерството просвете и науке Републике Северне
Македоније, 2020. - 100 стр. : илустр. ; 30 см
Други автори: Даринка Петреска, Виолета Ачкоска, Војислав Сараќински,
Ванчо Ђорѓиев
ISBN 978-608-226-806-4
1. Аџиевски, Коста [автор] 2. Петреска, Даринка [автор] 3. Ачкоска,
Виолета [автор] 4. Сараќински, Војислав [автор] 5. Ђорѓиев, Ванчо
[автор]
COBISS.MK-ID 51524613

Драги ученици,

Добродошли у свет древних цивилизација, у свет наших предака, чијим се делима усхићују генерације све до данашњих дана. То је свет првих ловаца, пољопривредника, занатлија и трговаца, али и свет високих цивилизацијских достигнућа старих народа Египта, Месопотамије, Кине, Индије, Хеладе, античке Македоније и Рима.

Уџбеникот, који је пред вама, помоћи ћемо Вам да се упознате са достигнућима старих народа. Они су закорачили у историју првим писмом и створили дела, која су до данашњег дана остала у реду врхунских книжевних дела светске литературе.

Својим су уму мирукама изградиле величанствене грађевине, које сведоче о високим интелектуалним и грађевинским способностима старих Египћана, Хелена, Македонаца, Римљана, Кинеза, Индијаца и других народа. Пирамиде у Египту и Кинески зид су до данас остали да би нас подсећали на људска дела која пркосе времену више хиљада година.

Њихов су ум и фантазија створили представе бројних богова и богиња.

Цртежи, мозаици и вајарска дела не остављају равнодушним данашњег човека.

Њихови проналасци у области наука су почетак свега онога што је човек кроз историју створио.

Сазнања о свим овим цивилизацијским вредностима подстаћи ће вас да више истражујете; да упоређујете материјалне, културне и духовне вредности из далеке прошлости са онима из нашег времена, у коме људи на Земљи комуницирају уз помоћ Интернета, а космички бродови путују до далеких звезда.

Трудили смо се да прикажемо прошлост интересантно и разумљиво, знајући да сви ви немате исти интерес и жељу о сазнавању прошлости. Надамо се да вам оно о чему говоримо у уџбенику неће представљати тешкоћу и да вас неће замарати, већ да ће вас подстаћи да сами истражујете и сазнате више о најстаријем периоду историје човечанства и историје Македоније.

Желимо Вам успешан рад.

Аутори

ИСТОРИЈА
И ЊЕНО
ЗНАЧЕЊЕ

ИСТОРИЈА И ЊЕНО ЗНАЧЕЊЕ

Предмет и задатак историје

У свакодневном животу врло често чујемо реч **историја**. Ова се реч користи за све оно што се десило у прошлости, о дешавањима у прошлости, појавама и променама у животу и деловању људи.

Реч „историја“ употребљава се и за **науку** која изучава прошлост људског друштва, од настанка човека до данашњег дана. Историјска наука проучава и објашњава дешавања и појаве у прошлости; упоређује их, повезује и тако открива њихове међусобне везе. Историјска наука се још назива и **историографија**. Људи који проучавају прошлост називају се историчари. Они објављују своја истраживања и сазнања о прошлости у разним књигама, часописима, енциклопедијама, атласима, у научним и образовним емисијама на радију и телевизији, а саопштавају их и путем Интернета.

Историја која истражује и проучава прошлост народа назива се **општа историја**, а она која проучава прошлост само једног народа или једне државе назива се **национална историја**.

Да бисмо могли да разумемо садашњост и створимо боље животне услове, морамо разумети и познавати прошлост. Морамо упознати материјално и духовно наслеђе, које су нам оставили људи од најстаријег времена до данас, да бисмо га могли боље ценити и сачувати за генерације које долазе после нас. Без историје, не бисмо знали која су најбоља дела наших предака, који су хероји из прошлости, шта је било најважније у њиховом животу. Без историје, не бисмо знали како се мењао и како се може променити свет.

Управо зато се историја изучава као **предмет у школама** у свим земљама. У школама се изучавају само важнији догађаји, појаве и промене у прошлости човечанства, а највише из прошлости свог народа и своје земље.

Историјски извори

Предмети и писана сведочанства о животу и деловању људи у прошлости називају се **историјски извори**. Извори се деле на **материјалне** и **писане**. Такође се користе и **усмена казивања** о прошлости.

Материјални извори су разноврсни. Ту спадају **старе алатке, оружје, одећа, паре, накит, посуђе**, остаци **грађевина, споменици**, остаци **уметничких дела**, предмети покућнине и друго. Материјални остаци су веома драгоцени. Зато се чувају у музејима, а неки, као остаци грађевина, налазе се на местима где су и откривени.

У **писане** историјске изворе спадају **извештаји, путописи, писма, записи, новине, књиге...** Они се чувају на разним местима: у библиотекама, музејима,

архивима и на другим местима. Писани извори су много сигурнији и дају значајније податке о прошлости.

У **усмена казивања** спадају разна казивања о историјским догађајима који се усмено преносе са генерације на генерацију. На пример, ту спадају **легенде, митови и песме**. У њима има пуно нетачности, измишљених догађаја и личности, па их историчари користе врло пажљиво.

Рачунање времена

Када говоримо о догађајима који су се десили у прошлости, требало би да знамо **место и време** у коме су се десили. Време које је прошло рачунамо у данима, месецима и годинама. Време од десет година зове се **десетлеће**, од сто година - **век**, а време од хиљаду година - **миленијум**.

У прошлости, сваки народ је узимао неки **значајан догађај** за почетак свог бројања година. Јевреји су рачунали време од настанка света, Египћани су бројали године према владању фараона, Хелени према олимпијским играма, а Римљани од оснивања града Рима. Хришћани рачунају време од рађања Исуса Христа, а муслимани - од сеобе Мухамеда из града Меке у град Медину.

Данас, највећи број земаља у свету време рачуна **од рађања Исуса Христа**. О догађајима који су се десили пре рађања Исуса Христа, кажемо да су се десили пре наше ере, пре нове ере (**пре н.е., п.н.е.**) или у старој ери (**ст.е.**).

Године пре н.е. се броје уназад, од већих ка мањим, на пример: 120. год., 119. год., 118. год. пре н.е., и тако даље. Године наше, или нове ере (**н.е.**) бројимо унапред, од мањих ка већим, на пример: 1996. год., 1997. год., 1998. год., и тако даље.

ДА ПОНОВИМО...

- Шта се подразумева под појмом **историја**?
- Шта су **историјски извори**?
- **Какви** могу бити историјски извори?

Материјални извори

Писани извори

ДА ЛИ ЗНАТЕ ДА...

...да се извори из најдаље прошлости у највећем делу налазе под земљом? Њих проналазе и проучавају научници који се називају **археолози**, а наука која се бави ископавањем и проучавањем предмета старих култура се зове **археологија**.

РАЗМИСЛИМО...

- Зашто се најстарији материјални извори налазе под земљом?
- Зашто се каже да је: „Историја учитељица живота“?

ИСТРАЖУЈМО ЗАЈЕДНО...

- Каквих **остатака из прошлости** има у вашем месту становања?
- Постоји ли неки **стари предмет** у твом дому или околини? Како **изгледа**? За шта се он **користио**?
- Знају ли твоји старији рођаци (баба, деда) неко **усмено казивање** о неком **догађају** или **личности из прошлости**?

Подела историје

Прошлост човечанства делимо на два велика периода - **праисторију** и **историју**.

Праисторија је трајала више милиона година. Она обухвата период од појаве човека до проналаска писма, а назива се период **првобитне људске заједнице**. Праисторија се дели на два периода: **камено** и **метално доба**.

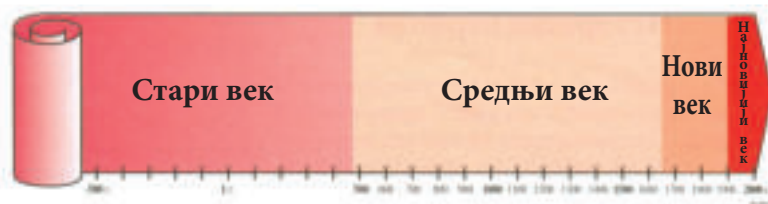
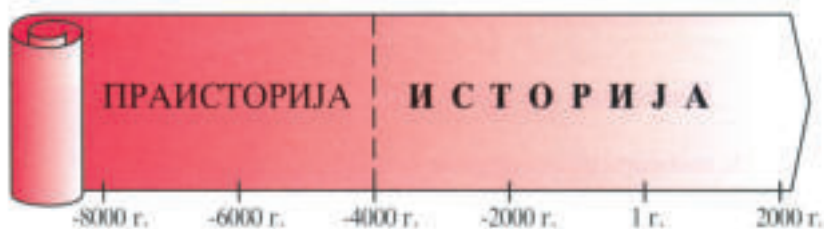
Историја обухвата период од проналаска писма до данас. Она почиње пре око 4000 година пре н.е. и још увек траје.

Справе за мерење времена

Историја се дели на четири велика периода: **стари век, средњи век, нови век и најновији век (најновије време).**

У овом разреду ћемо изучавати првобитну људску заједницу и историју човечанства у старом веку.

Праисторијско
време

Стари
век

Средњи
век

Нови
век

Најновије
време

Велики историјски периоди

РАЗМИСЛИМО...

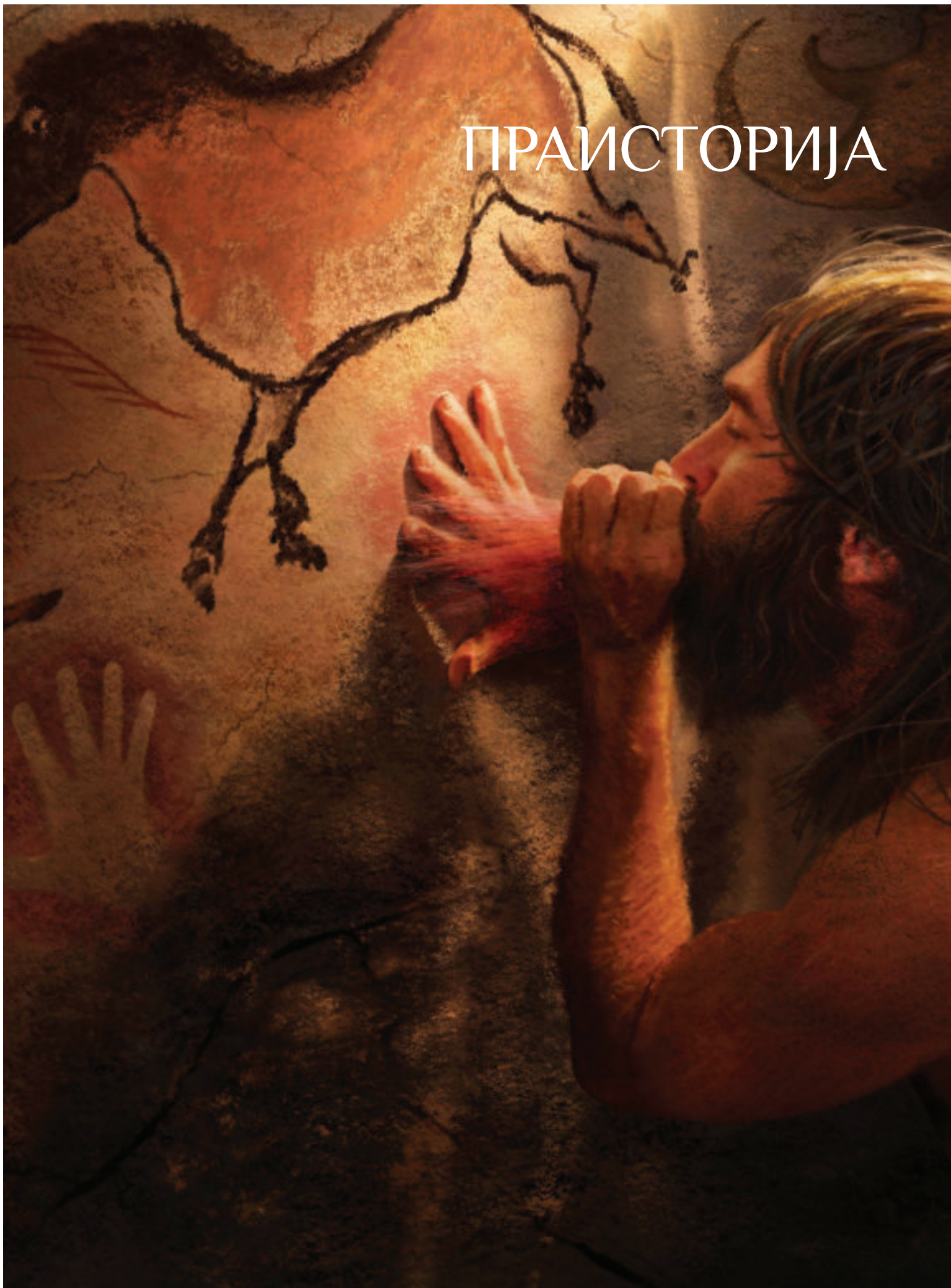
- У ком **веку** живимо данас?
- Колико укупно година, до данас, траје период **историје**?

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ...

- **Путопис** је запис о догађају или насељу, направљен при неком путовању.
- **Мит** је прича у којој се говори о боговима и херојима.
- **Легенда** је прича о неким далеким догађајима или личностима, чије постојање није доказано сигурним историјским изворима.

ПРАИСТОРИЈА

НАСТАЈАЊЕ ЧОВЕКА

ПРАИСТОРИЈА

Праисторија је најдужи период историје човечанства. Трајала је више од 2 милиона година. У том дугом временском периоду су се појавили и најстарији преци данашњих људи. Човек из праисторије је био сакупљач хране и ловац. Потом је почео да сади биљке и припитомљује животиње. Научио је да користи ватру, лук, стрелу и различита оруђа. У најстаријем периоду историје човечанства човек је употребљавао камена оруђа и оружје, да би касније открио метал.

Из тог дугог периода сачувано је веома мало остатака, и то: камена оруђа, оружје, делови насеобина, гробови са костима, делови посуђа и друго. О животу праисторијског човека дознајемо само на основу материјалних извора.

Настајање човека

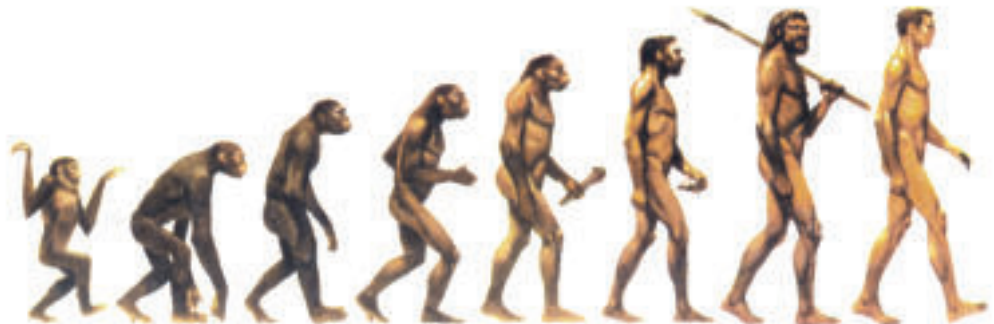
Постоје два различита гледишта о настанку човека. Прво гледиште је засновано на религиозним учењима и различито је у свакој религији. На пример, Сумерци су веровали да су богови створили прве људе од глине, по њиховом лику. Вавилонци су веровали да је човек створен од глине и крви. Хелени су, опет, мислили да је први човек био направљен од земље и да му је једна богиња удахнула живот. Према хришћанским учењима, човека је створио **Господ Бог**. Хришћанство нас учи да је Бог створио свет за шест дана, а да је седми одредио за одмор. Бог је заповедио човеку да буде господар целе земље и свом живом свету. Према исламским учењима, Алах је створио првог човека од земље, а потом му удахнуо душу.

Друго гледиште даје **наука**. Према научним истраживањима, човек се постепено развијао, од неке врсте **човеколиког мајмуна**. Најстаријег претка човека називамо **прачовек**. Први пут се појавио у Источној Африци. По свом изгледу, он се веома разликовао од данашњих људи. Био је погрбљен, обрастао косом, са мањом главом.

Да би опстао у природи и да би преживео, човек је морао да размишља, односно морао је да употреби своју памет. На тај се начин одвојио од животиња.

ДА ЛИ ЗНАТЕ ДА...

... је учење о настанку човека **еволуцијом** први изнео енглески научник **Чарлс Дарвин** (1809-1882.)?

Развој човека путем еволуције

Да би дохватио плод са грана, човек се подизао на прсте и усправљао своје тело. Тако се човек усправљао и растао. Први људи нису знали да говоре, али су се споразумевали узвицима, мимикама и другим знацима.

Начин живљења

У почетку, првобитни је човек живео у **пећинама**. Хранио се животињама које је ловио, као и плодовима и корењем биљака које је налазио у природи. Најважније оруђе му је био камен. Зато се и овај период зове **камено доба**. Оно се дели на **старо и младо камено доба**.

Првобитни човек је почео да ради оруђем које је сам правио од дрвета, камена и костију. Тако је постао јачи. Мање се плашио животиња и лакше је долазио до хране. Његова су оруђа бивала све усавршенија и различитија. Скупљајући плодове са дрвећа, почео је да се усправља и креће на задњим ногама. У исто је време почео да говори. **Говор** је постао веома битан у разумевању међу људима. Зато је имао велику улогу у даљем развоју човека. Тако је човек почео све више да се разликује од животиња. То је трајало веома дуго, стотинама хиљада година.

Првобитни се човек дуго времена плашио **ватре**, коју је сретао у природи при удару грома и бежао од ње. Временом је схватио да ватра греје, светли и да животиње беже од ње. Зато је почео да је чува и одржава. Касније је научио да је сам пали – трењем сувог дрвећа или искрењем камења. Употреба ватре у животу човека била је велико откриће. Ватра је омогућила људима преживљавање на хладнијим местима, печење меса и кување биљне хране која је бивала различитија и укуснија. Касније су људи научили да на ватри пеку судове од глине, топе руде и лију метална оруђа и оружја.

Пре око милион година, први су људи почели пешке да прелазе из Африке у Азију и Европу. Тако су се људи ширили по земљи. Зато што су живели у различитим климатским и географским условима, људи су постепено почели мењати своје физичке одлике и изглед: добијали су тамну или светлу боју коже, тамну или светлу косу и слично.

Коришћење ватре

РАЗМИСЛИМО...

- Зашто је **говор** био једно од **најзначајнијих открића** прачовека?

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ ...

- **Еволуција** је постепено и споро мењање живих организама из генерације у генерацију

ЖИВОТ ЧОВЕКА У КАМЕНОМ И МЕТАЛНОМ ДОБУ

КАМЕНО ДОБА

Камен је био најважније оруђе и оружје првобитног човека. Зато се најстарији период зове **камено доба**. Оно се дели на **старо** и **младо камено доба**.

У **старом каменом добу** човек је употребљавао камен онакав какав је налазио у природи, или га је грубо обликовао и дотеривао ломљењем.

У **младом каменом добу**, човек је обрађивао камен и давао му различите облике према својим потребама. Од камена је израђивао ножеве и секире. Користио је кости животиња и од њих правио шила, игле и украсе.

Човекове заједнице

Први су људи живели и кретали се у групама, званим **хорде**. Тако су се осећали сигурнијим за опстанак и одбрану од напада животиња и других људи. Мисли се да су прве заједнице бројале 15 до 20 људи. Њихов је вођа је био најјачи мушкарац у групи. Касније, кад је направио лук и стрелу, човек је постао **ловац**. У младом каменом добу људи су почели да се баве примитивном **земљорадњом и сточарством**. Почели су да припитомљавају и одгајају животиње. Од њих су добијали месо, млеко, кожу и вуну. Тако су од ловаца постали **сточари**. Људи из младог каменог доба су знали да израђују судове од печене глине. Овакви се предмети називају **керамика или грнчарство**.

Први земљорадници и сточари су градили стална насеља на земљи и води (**сојенице**). У младом каменом добу су градили и примитивне **куће** од грана и блата.

У младом каменом добу људи су живели у заједницама, у којима су били крвно повезани - били су **рођаци**. Таква се заједница зове **род**. Цео је род водио порекло од једне заједничке **прамајке**. Неколико родова су сачињавали **братство**, а неколико братства су сачињавала племе.

Археолози реконструишу сојеницу

Унутрашњост неолитске куће

На челу ових заједница су стајале **старешине**. То уређење се назива **родовско уређење**. Сви чланови заједнице су били једнаки и све што се производило било је заједничко.

Жена је имала веома важну улогу у родовској заједници. Она се бринула о деци, кући, спремала је храну, израђивала одећу и друго. **Мушкарци** су одгајали стоку и ишли у лов. Овакве људске заједнице, у којима жена има водећу улогу, се зову **матријархат**.

МЕТАЛНО ДОБА

Док је трагао за каменом за обраду, човек је упознао и **руде** и научио да од њих добије **метале**. Тако је почела епоха металног доба.

Најпре је пронађен **бакар**. Човек је почео да израђује од бакра оруђа и оружје. Али, бакар је био веома мек, па су се оруђа израђена од њега лако савијала. Када је пронашао **калај**, човек је почео да га меша са бакром и добио је нови метални материјал - **бронзу**. Оруђа и оружја од бронзе су била чвршћа и трајнија. Затим је човек пронашао нови метал - **гвожђе**, које је било чвршће и од бронзе.

Топљење руде и производња металних оруђа

ДА ЛИ ЗНАТЕ ДА...

... је прва животиња коју је човек припитомио – још у старо камено доба - био **пас**? Ловци су користили пса за помоћ приликом лова. Пас је најстарији и најбољи човеков пријатељ.

РАЗМИСЛИМО...

- Каква је **улога метала** у животу праисторијског човека? Зашто су метали толико важни? До каквих је **промена** довело њихово откриће?

Размена добара

Земљорадња, занатство и размена

Кад су била усавршена оруђа, посебно рало и гвоздени плуг које су вукле животиње, орало се дубље, а земља је давала све више жита и других плодова. Тако су земљорадња и сточарство постали главна занимања људи. Живот људи је постајао све лакши и безбеднији.

У исто се време развило и занатство. Занатлије су почеле да производе различите алатке, као што су секире, мотике, копља и друга потребна оруђа. Своје су производе почели размењивати са земљорадничким и сточарским производима, на пример: копље за жито, овцу за жито и слично. **Размена** се одвијала производ за производ.

Настајање државе

Врло рано, човек је осетио потребу да се **организује и уреди** своје живљење. Схватио је да у заједници, уколико је организована, може лакше да преживи, да се бори против природних непогода, да се одбрани од непријатеља и да мења природу за своје потребе.

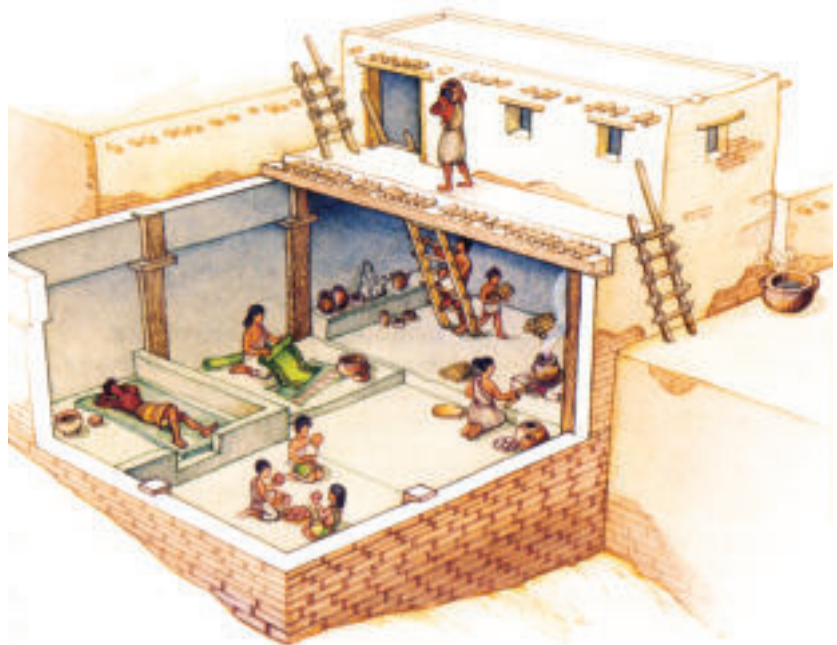
Током времена, родовске су се заједнице распадале на мање породице, које су се уједињавале у нову врсту заједница – **општине**.

РАЗМИСЛИМО...

- Како се појавила земљорадња?

ИСТРАЖИМО ЗАЈЕДНО...

- Како се зову људске заједнице у којима водећу улогу имају **мушкарци**?
- Пробајте да радите у **паровима**: једни нека размишљају о дужностима жене, а други - о дужностима мушкараца у првобитној заједници. Затим пробајте да саставите **табелу** у којој ћете на једној страни написати дужности жене, а на другој – дужности мушкараца.

Пресек куће

У њима су људи били комшије и нису били у крвном сродству. Највеће заједнице су и даље остала **племена**.

Племенске старешине су задржавале за себе најбољу земљу, а добијали су и највише од војног плена. Они су давали бољу земљу и већи плен својим рођацима и следбеницима. То је омогућавало старешинама и њиховим следбеницима да имају још више земље, стоке, оруђа и оружја, много више него други чланови племена. Тако је настала **подела међу људима** на богате и сиромашне.

Племенске вође су са својим дружинама почели да воде ратове и освајају нове територије. Тако су стицали богатство, али и заробљенике, које су употребљавали као **робове** за рад.

На освојеним територијама, они су почели да постављају управнике, судије, свештенике и службенике. Тако је, постепено, на одређеној територији стварана још већа организована заједница, названа **држава**. На челу државе стајао је **владар**.

Прве су државе настале у **четвртном миленијуму пре н.е.**, у долинама великих река Египта, Месопотамије, Индије и Кине.

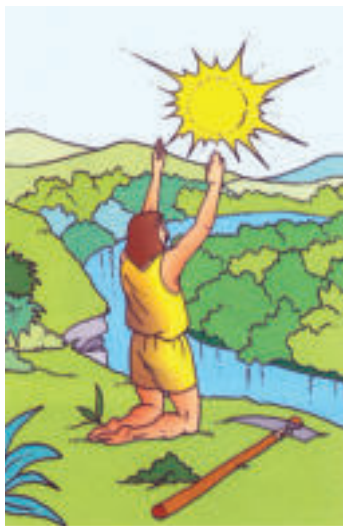

Реконструкција праисторијског човека

Организована човекова заједница

ВЕРОВАЊА ЧОВЕКА У НАЈСТАРИЈИМ ЗАЈЕДНИЦАМА

Добри и лоши духови

Веровања и тумачења природних појава

Људи у праисторији нису могли себи да објасне природне појаве: гром, муњу, кишу, снег, годишња доба, болест, дан и ноћ, сунце и друге појаве. Плашили су се ових појава и створили су своја објашњења о њима. Веровали су да природне појаве узрокују **надприродне и невидљиве силе**. Те невидљиве силе су замишљали као духове. Веровали су да постоје **добри и лоши духови** и да им добри духови помажу и штите их од лоших духова. За неке од њих израђивали су статуе од глине.

Кад је било потребе, човек се обраћао духовима и молио их да му испуне неку жељу. На пример: да падне киша, да огреје сунце, да година буде родна.

Праисторијски људи, а и људи касније, највише су обожавали **сунце, земљу и воду**.

Тотеми и многобоштво

Праисторијски су људи веровали да воде порекло од неке животиње и да њихов живот и опстанак зависе од ње. Такво се веровање назива **тотемизам**, по речи **тотем**, која значи предак - зачетник рода или племена.

Док су радили земљу, земљорадници су схватили да њено обрађивање и плодност зависе од природних појава – посебно од сунца и кише, који су највише утицали на добар род усева. Зато су се тим појавама придавала надприродна својства и почела су да их сматрају **божанствима**.

Наши су далеки преци највише поштовали **богињу - мајку**, коју су сматрали за прародитељку живог света на земљи. Људи у праисторији, а и касније, плашили су се богова, поштовали су их и приносили им поклоне да би им помагали у невољи.

РАЗМИСЛИМО...

- Како су настала **веровања** код праисторијских људи?
- Зашто су људи у праисторији веровали у **духове**?
- Колико су значајни били **сунце, земља и вода** за живот људи ?

Пећински цртежи

Материјални остаци

Праисторијски су људи стварали представу о свету који их окружује уз помоћ цртежа. Цртали су по зидовима пећина у којима су живели. Оружје и оруђа су украшавали цртежима. Ловци су најчешће цртали дивље животиње које су ловили, као бизоне, медведе, коње и јелене. Такви су цртежи нађени у многим пећинама у Европи.

Праисторијски су људи израђивали различите статуе животиња, богова и људи од глине и од кости.

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ ...

- **Дух** је измишљена, невидљива, надприродна сила.
- **Тотем** је предак, зачетник рода или племена.
- **Цивилизација** је развијена људска заједница, са значајним достигнућима на пољу науке, културе и уметности.
- **Локалитет** је место где су пронађени материјални остаци из прошлости и где се врше археолошка ископавања.

Пећински цртежи

ПОНОВИМО...

- Која се наука бави истраживањем **материјалних остатака**?
- Шта представља **тотемизам**?
- Шта су најчешће цртали људи по зидовима пећина? **Зашто?**

Фигура Венере

ДА ЛИ ЗНАТЕ ДА...

... су у целој Европи пронађене мале женске статуе, назване **фигуре Венере**? Према научницима, ове фигуре представљају богињу плодности и изобиља.

БАЛКАН И МАКЕДОНИЈА У ПРАИСТОРИЈИ

Налази из Македоније

Природни услови и најстарији трагови живота

Балканско полуострво има добар географски положај и повољну климу. Преко Јадранског и Егејског мора, оно је отворено ка Средоземном мору и тамошњим земљама. Представља мост између Европе и Азије. Балканско полуострво има повољне природне услове за живот. На Балкану има равница, планина, река, језера и све су оне богате биљним и животињским светом, који омогућава опстанак људи.

Македонија захвата централни део Балканског полуострва. Долинама река Вардара и Струме, отворена је ка Егејском мору. Преко Егејског мора, Македонија је у Старом веку била повезана са цивилизацијама из Средоземног мора и из Мале Азије.

Због свог географског положаја и повољних природних услова, територија Македоније и Балкана је **била насељена још од најстаријег времена**. Први трагови живота људи на овим просторима датирају из периода **старог каменог доба**. Тада су се људи бавили примитивном земљорадњом, сточарством, ловом, риболовом и керамиком. Имали су стална насеља поред река, језера, мора и у низијама.

Материјални остаци

О животу људи у Македонији у праисторији дознајемо на основу материјалних остатака пронађених при ископавању најстаријих насеља. Таква су насеља откривена на неколико места у Македонији. Остаци насеља из старог и младог каменог доба откривени су поред села Таринци (околина Штипа), код села Породин (околина Битоља), код села Говрлево и Зелениково (околина Скопља) и други. Пронађено је глинено посуђе, оруђе, оружје и друго.

ПОНОВИМО...

- Зашто су Македонија и Балкан били насељени **још у најстарије доба**?
- Која су значајнија **налазишта** из каменог и металног доба у **Македонији**?

Насеље сојеница на Охридском језеру

Насеља из металног доба откривена су на више места у Пелагонији, у Требеништу (околина Охрида), у Бразди (околина Скопља), Вардарски Рид (околина Ђевђелије) и друга.

У Македонији су откривена и насеља сојеница (насеља на води) у Охридском и Преспанском језеру. Људи су градили насеља сојеница да би се заштитили од напада дивљих животиња и непријатеља. Житељи ових насеља су своју храну претежно обезбеђивали из језера, ловeћи рибу и птице. Једно такво насеље сојеница је било близу села Пештани, на обали Охридског језера, а данас је обновљено и може се посетити.

Уз помоћ подводне археологије, на дну Охридског језера откривени су трагови насеља и остаци материјалне културе наших далеких предака.

На Балканском полуострву има више остатака живота првобитних људи. Значајнија налазишта из праисторије на Балкану су Лепенски вир на реци Дунаву, у Србији, Крапина у Хрватској. Таква налазишта постоје и у другим балканским земљама: Грчкој, Бугарској, Албанији и Босни.

ИСТРАЖУЈМО ЗАЈЕДНО...

- Ако летујете на обали Охридског језера, посетите **обновљено насеље сојеница**. Каква је унутрашњост **кућа**? Шта се може видети у **музеју**?
- Ако имате могућност, посетите најближи **археолошки музеј** или **археолошки локалитет** у вашој околини. Што се тамо може видети? Од када потичу пронађени предмети? Колико су сачувани?

ДА ЛИ ЗНАТЕ ДА ...

- ... су у Породину, у Пелагонији, нађени прекрасни остаци керамике? То су керамички модели куће, изнад чијег је оцака постављен облик са човечјим ликом.
- ... су у време матријархата и богиње биле представљане у женском облику? Главно божанство из тих времена је познато као **Велика богиња - мајка**. У околини Скопља пронађене су мале фигуре **богиње-мајке**.

Лепенски вир некад и сад

A photograph of an ancient Egyptian temple interior. A large, intricately carved column dominates the left side of the frame. The column is decorated with hieroglyphs and a relief of a seated figure. The background shows a wall covered in hieroglyphs and a dark shadow of a person. The lighting is dramatic, highlighting the textures of the stone.

РЕЧНЕ
ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ
СТАРОГ
ИСТОКА

НАЈСТАРИЈЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Бродови на Нилу

ПОНОВИМО...

- Зашто су се најстарије цивилизације родиле баш **поред великих река**?
- Како су настале **прве државе**?
- Каква је била улога **владара**?

РАЗМИСЛИМО...

- Погледајте карту Старог Истока. Да ли су народи Старог Истока имали **међусобне везе**?
- Да ли су **утицали** једни на друге?

Најстарије државе и прве цивилизације у свету су биле створене пре око 6000 година поред великих река Азије и североисточне Африке. Баш због тога, оне су познате као **речне цивилизације** Старог Истока.

Са првим цивилизацијама поред великих река, као и са појавом писма 3200. године пре н.е., почела је историја старог века, која ће трајати све до пропасти римске државе 476. године н.е.

Природни услови и насељење

Најпознатије **речне цивилизације** и прве државе Старог Истока су биле формиране у долинама, поред великих река: **Тигра и Еуфрата** у Месопотамији, **Нила** у Египту, **Инда** у Индији, **Плаве Реке** (Јангце) и **Жуте Реке** (Хоанг Хо) у Кини.

Вода из река је била најважнија, зато што је обезбеђивала све потребе за живот човека на једној територији. **Реке** су обезбеђивале воду за пиће и хигијену, за наводњавање поља и вртова. У рекама су ловили рибу. По њима су пловили рибарским чамцима, ратним и трговачким бродовима.

Земља око река је најчешће била песковита или блатњава и неплодна. Људи су пронашли начин за редовно **наводњавање** суве и песковите земље, али и за **одводњавање** – извлачење воде из блатњавих и поплавлених површина. Они су правили **броне**,

насипе, базене и канале да би се заштитили од поплава и да би задржали воду која се изливала из речних корита. Ту су воду касније користили за наводњавање.

Насељење се бавило највише земљорадњом, риболовом, сточарством, занатством и трговином. Један део богатијих људи бавио се и писањем, музиком,

Асирски град на обали реке Тигар

Месопотамија

цртањем, прављењем скулптура и других уметничких дела.

Прве државе

Прве државе Старог Истока су биле мале. Најчешће, оне су обухватале само градове са њиховом широм околином, па су због тога и добиле име градови - државе. Такви су се **градови - државе** најпре појавили у Месопотамији, поред река Тигар и Еуфрат.

Мање су се државе удруживале или су биле освајане од других држава у ратовима и на тај су се начин стварале веће државе.

ДА ЛИ ЗНАТЕ ДА ...

- ... су најстарији житељи Месопотамије били **Сумерци**? Они су основали прве градове-државе. Сумерци су први пронашли писмо, грнчарски точак и кола.

- ... је у Месопотамији било највише **урми**? Урмине палме су расле свугде. Урме су биле храна, а од стабала се правио намештај, чамци и други производи. Плод се јео или су се од њега правили мед и вино.

- ... су богати **Асирци**, за разлику од сиромашних, имали веома различиту храну у изобиљу? Јели су лежећи, а лежаји су им били израђени од слоноваче или скупоченог дрвета. Пре почетка јела, обично би се намирисали. На свечаним ручковима мушкарци су јели одвојено од жена, али су се најчешће скупљали заједно око стола. Сиромашни Асирци су се, пак, морали задовољити са мало хлеба, поврћа и посољене рибе, преливене биљним уљем.

Сумерци ору земљу

Асирски криласти бик

Саргон, краљ Акада

ДА ЛИ ЗНАТЕ ДА ...

- ... постоји **више начина** читања имена људи и места из историје старог века? На пример, обично се каже Вавилон, Цезар, Херонеја. Али, научници су утврдили како су се стварно изговарала ова имена и тврде да је правилније рећи **Бабилон, Кајсар и Хајронеја**. У овом се уџбенику користи научни изговор старих појмова: надамо се да ћете се брзо навићи на њега.

Остаци града Урука

Прву већу државу у Месопотамији је створио **Саргон**, краљ **Акада**, око 2400. године пре н.е. Петсто година касније створена је друга велика држава, са центром у граду Вавилону. Она је позната као **Вавилонско Краљевство**. Још касније, Месопотамију су освојили ратнички **Асирци**, чија се држава звала **Асирско Краљевство**.

Око 2300. године пре н.е. основана је најстарија држава у **Кини**. Двеста година касније, основана је и најстарија држава у **Индији**.

На челу сваке од ових држава стајао је **владар**. Владар је имао сву власт у држави. Био је врховни војсковођа и судија и био поштован као бог.

Владари и њихове породице су били најбогатији. Живели су у раскошним дворцима, били су лепо обучени, носили су скупоцен накит од злата и других драгоцености.

Богати слој становништва чинили су рођаци владара, као и војсковође, службеници и свештеници, који су подржавали владара. Они су, такође, живели у лепим дворцима, а свештеници у храмовима. Имали су велика имања, приређивали заједничке ручкове, ишли у лов и учествовали у свечаностима организованим од стране владара.

У градовима су живели и **занатлије и трговци**. Они су били слободни људи који су плаћали порезе држави.

У селима су живели слободни **сељаци**. Они су, такође, плаћали порезе држави. Сељаци, занатлије и трговци су били најбројније становништво у државама Старог Истока.

У државама Старог Истока је било и неслободних људи - **робова**. Они су биле власништво владара и богатијих људи. Део робова је радио најтеже физичке послове, док је део радио као послуга у богатијим породицама. Робови су постајали заробљени непријатељи, али и слободни људи који нису могли да плаћају своје дугове.

СТАРА ЕГИПАТСКА ДРЖАВА

Природни услови и становништво

У средњем и доњем току **реке Нила** веома рано су се појавиле прве људске заједнице. Област око реке Нил је пустињска, али је долина реке веома плодна. Ова је река имала велику улогу у животу Египћана. Због тога су људи реку Нил сматрали за извор живота у Египту и поштовали је као божанство.

Становништво се претежно бавило земљорадњом и сточарством, али су била развијена и друга занимања.

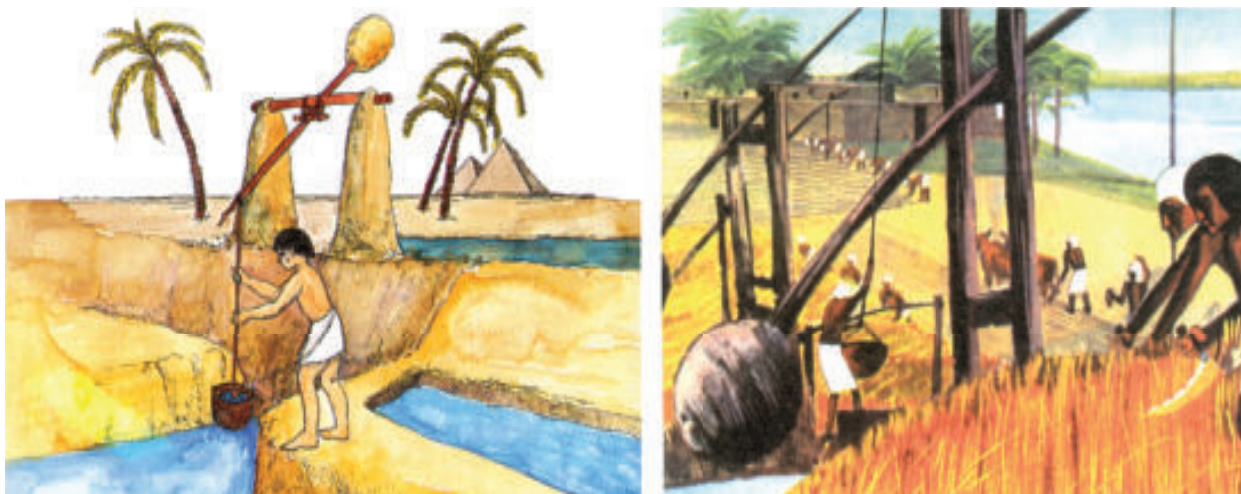
Системи за наводњавање и одводњавање

Житељи у долини Нила су користили воду из реке највише за наводњавање и повећање плодности земље. Када је Нил надлазио и поплавлјивао поља, било је неопходно задржати и сакупити воду, да би се користила касније за наводњавање.

Житељи Египта су били прави мајстори у градњи насипа, брана, канала и базена. У њима се вода задржавала и користила у сушним периодима. Уз помоћ канала, они су сушили баре и претварали их у плодну земљу.

Овакви су системи били најпогонији за повећање плодних површина. На њима су се одгајали пољопривредни производи, који су били неопходни за прехрану становништва.

На изградњи ових система су радили сељаци, занатлије и робови.

Системи за наводњавање и одводњавање

Египћани раде у пољу

ПОНОВИМО...

- Зашто су Египћани сматрали Нил за **божанство**?
- Какав је био **систем наводњавања** у Египту? Чему је служио?
- Који су **занати** били развијени у Египту? Је ли било **трговине**?
- Зашто су фараона крунисали са **две круне**?

Град Карнак

Занатство и трговина

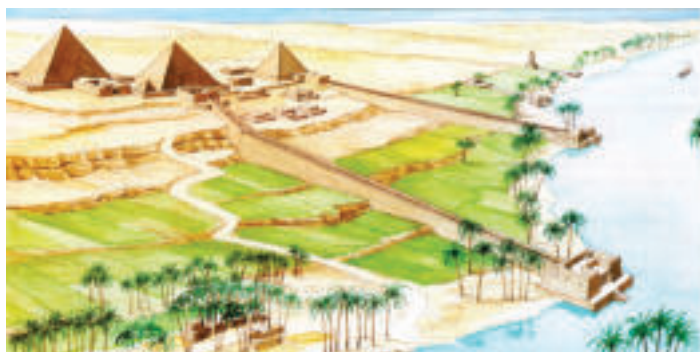
У Египту су се развили бројни **занати**. Најважнији су били грађевина, грнчарство, бродоградња, ткање платна, прављење музичких инструмената, прављење папируса - материјала на коме су писали, прављење накита и украсних предмета од злата, сребра и других метала.

Египћани су градили величанствене **гробнице** за **владаре**, назване пирамиде. Својом величином и изгледом, пирамиде су усхићавале људе у прошлости, а усхићују их и данас.

Занатлијске производе су користили сами Египћани и размењивали су их међу собом. Али, један део је размењиван за руде и друге производе са суседима и даљим народима. Тако се развила трговина са другим народима.

Египат је био велики произвођач **жита**. Он је извозио жито и мењао га највише за метале.

Река Нил је била пловна река и имала је велику улогу у трговини Египта.

Пирамиде некад и сад

Основне карактеристике друштва и државе

На челу египатске државе је стајао **владар** назван **фараон**. Био је поштован као бог, син врховног египатског бога Амона Ра. Фараон је био власник целе земље.

Становништво Египта се делило на више **слојева**. Најбогатији слој становништва су сачињавали најближи рођаци и сарадници владара, **војсковође, богати службеници и свештеници**. Они су живели у великим и лепим кућама – палатама и дворцима, а свештеници у храмовима. Богатији људи су имали изобиље хране, били су раскошно обучени, носили су скупоцен накит.

У градовима су живели и други слободни људи: **трговци и занатлије**. **Сељаци** су били најбројнији слој становништва у Египту. Они су радили на својим имањима, али и на имањима богатијих Египћана.

Подела становништва у Египту

Најтежи је био положај **робова**. Они су радили у кућама њихових господара, на градилиштима, у рудницима, као веслачи на бродовима и на другим местима.

У Египту је веома била поштована **жена** – домаћица породице. Египћани су себе именовали по мајци, а не по оцу. Жена у Египту је могла да постане владарка државе.

Египатска држава је била формирана око 3200. године пре н.е. Тада су се две мање државе - **Доњи и Горњи Египат**, ујединиле у једну велику државу. **Круна** фараона је била састављена од два дела, у две боје: беле и црвене. То симболизује уједињење обеју држава у једну. По старим предањима, фараон који је ујединио Египат звао се **Менес**.

Фараон је имао највећу подршку од свештеника и од војске. Веровало се да ће фараон после његове смрти, продужити да живи у загробном свету. Зато су у његову гробницу стављали најразличитије предмете, покућство и

Крунисање фараона са две круне

Египатски саркофар

Забава за богате Египћане

храну, а на унутрашњим зидовима су се цртале слике на којима су биле представљене сцене из живота фараона. Египћани су веровали да ће све то служити владару у загробном животу. Веома често на овим сликама фараони и њихове жене су представљани заједно са неким богом или богињом.

Са извесним прекидима, египатска држава је опстајала све до 31. године пре н.е., кад је потпала под римску власт.

Исправљена кобра
Њен дах гори
непријатеље фараона

Некбет, богиња заштитница
јужног краљевства

Лажна брада,
симбол
бесмртности

Жезло и камшик,
обележја краљевске
власти

Обележја фараона

КУЛТУРА И ВЕРОВАЊА НАРОДА СТАРОГ ИСТОКА

Појава и развој писма

Говор и писмо су најважнији за међусобно разумевање људи. Они су основне карактеристике по којима се човек разликује од других живих бића.

Писмо је настало око 3200. године пре н.е. у државама Старог Истока. Најпре се јавило **сликовно писмо** у Месопотамији и Египту. Код Кинеза, писмо је настало око 2000. године пре н.е.

Сликовно писмо се састајало од малих цртежа, који су се повезивали у логичку целину да би изразили једну мисао. Постепено су се неки цртежи замењивали само једним знаком, или се употребљавала комбинација цртежа и знакова. Такво је било египатско **хијероглифско писмо**, које се сликало на камену или папирусу.

У Месопотанији се развило **клинасто писмо**. Тамо се писало оштрим предметом по глиненим плочицама. Сликовни су знаци постепено добили форму клинова, по којима је и писмо добило своје име.

Најкасније се јавило **гласовно писмо**, које су измислили Феничани. То је писмо било најједноставније, а послужило је као основа за стварање других писама (грчког, латинског и ћириличног). Углавном се писало по глиненим плочицама, а касније и на папирусу и пергаменту.

Књижевност

Са појавом писма почеле су се записивати и прве песме, митови и легенде. Тако је настала **књижевност** народа Старог Истока.

Најстарија досад сачувана дела египатске књижевности су **текстови из пирамида** и нека **поучна дела** на папирусу. Они потичу из 2400. године пре н.е. О животу, обичајима и веровањима људи у **Месопотамији** дознајемо из **легенди о сумерским херојима**, као и из **Епа о Гилгамешу**, записаном око 2200. године пре н.е.

У најстаријој индијској књижевности су познате религиозне химне у част природних појава небеских тела, као сунца, месеца, ватре и других. У четвртном веку пре н.е. су били записани веома лепо епови. Један од њих је индијски еп „**Рамајана**”.

Староисточна писма

Грађевинарство

Народи Старог Истока су направили велике и лепе грађевине, којима се дивимо и данас. Најпознатије су: египатске **пирамиде и Сфинга**, **Вавилонска кула** од седам спратова, **светионик** у Александрији, **Кинески зид**, много храмова посвећених боговима и друге. До данас су сачуване неке пирамиде, кинески зид и остаци неких храмова.

Капија богиње Иштар у граду Вавилону

Уметност

Народи Старог Истока су стварали изванредна уметничка дела. Зидови пирамида и храмова су били украшавани **цртежима**. На цртежима су представљане сцене из живота владара и других људи у држави: свештеника, војника, занатлија, свирача на инструментима.

Мозаик у граду Ур

Стари су народи израђивали и **статуне** богова и животиња (тотеме), **укупне предмете**, **накит** и друго.

Почеци наука

Народи Старог Истока су давали велики допринос развоју неких наука. Они су поставили темеље **математике** (посебно геометрије), **астрономије**, **медицине**, **физике** и других. Геометрију су примењивали у грађевини, посебно при градњи пирамида, а медицину за лечење људи.

Народи Месопотамије први су установили зодијачке знакове, годину од дванаест месеци, недељу од седам дана и сат од шездесет минута. Индијци су измислили знаке за бројеве којима се и данас служимо.

Техника мерења и геометрија

Веровања и религија

Подсети се веровања људи из паисторије - у каменом и гвозденом добу.

Амон Ра, Шамаш и Ашур

Људи су тада веровали у различите тотеме, животиње и природне појаве. И после стварања првих држава, код народа Старог Истока ранија веровања су се задржала и даље. На пример, у **Индији** света животиња је и даље остала **крава**, а у **Египту** и даље су велику улогу имали **тотеми**.

Народи Старог Истока су били **многобошци**, веровали су у више богова.

Они су замишљали богове и богиње са **људским ликом**. Понекад су, пак, богови имали тело човека, а главу животиње. Веровало се да богови имају утицај не само у животу људи, већ и после њихове смрти. Богови су представљани у одећи коју су носили богати људи.

Сви богови нису били једнако поштовани. Најпоштованији бог је био **врховни бог**. У Египту је врховни бог био бог сунца **Амон Ра**, у Вавилонском краљевству бог **Мардук**, код Асираца бог **Ашур**, код Кинеза **Гуан Ју**, а у Индији бог **Брама**. Друга значајнија божанства су била **Изида и Хорус** у Египту, **Иштар и Шамаш** у Вавилону и много других.

Богове су поштовали тако што су им градили лепе и велике **храмове** и приносили им жртве. У храмовима су живели и проповедали **свештеници**. Они су носили посебну одећу, различиту од других људи. У храмовима је било великих статуа бога коме је храм био посвећен.

Скоро сви народи у прошлости су имали своје **легенде о стварању света** којима су покушавали да објасне стварање света и Земље.

РАЗМИСЛИМО...

- Која веровања из старијег времена су се задржала код народа Старог Истока? **Зашто?**
- Шта су представљали **храмови**? Које су сличности, а које разлике са религиозним грађевинама нашег времена?

Египатска фреска са религиозним садржајем

ДА ЛИ ЗНАТЕ ДА ...

- ... је хијероглифско писмо у почетку имало око 800 **знакова**, а касније чак 5000? Клинасто писмо се, опет, упрошћавало: прво је имало 1000 знака, а на крају само педесетак.
- ..су народи Старог Истока писали **одозго наниже и са десна у лево**? Данашњи начин писања, с лева на десно, су увели **Хелени**.
- ... је у Месопотамији било школа сличним данашњим? Приликом ископавања најстаријег сумерског града **Урука у Месопотамији** откривена је учионица са клупама направљеним од цигала. На клупама су биле ђачке табле за писање, направљене од влажне глине. На њима је била написана једна реченица од учитеља, а ђаци су је преписивали због вежбе.
- ... су стари Кинези пронашли **свилену тканину**, а Индијци су измислили игру **шах**?
- ... је у **Индији**, одећа жена била направљена од тканине светлих боја? Правили су је од памука, ланеног платна или вунице. Китили су се накитом од злата, сребра или шкољака. Мушкарци су носили одору, сличну римској, која се пребацивала преко једног, а провлачила испод другог рамена.
- ... је сваки већи град у Месопотамији имао своју **кулу**, названом **зигурат**? Ипак, ниједна од тих кула није се могла упоредити са кулом у граду Вавилон, високој 90 метара. За њену изградњу је употребљено 85 милиона цигала и она је доминирала над целом околином. Била је састављена од седам спратова који су се навише стешњавали, а на врху је био храм који је служио за посматрање звезда.

Зигурат у Уру

ПОНОВИМО...

- Каквим писмима су писали народи Старог Истока?
- Где су се највише примењивала знања из геометрије?
- Какве су грађевине градили староисточни народи? Које су најпознатије грађевине сачуване до данас?
- Шта су цртали стари Египћани по зидовима пирамида?
- Која су најпоштованија божанства Старог Истока?

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ ...

- **Химна** је песма праћена инструментима, којом су се славила божанства и краљеви.
- **Еп** је дуго дело у стиховима, у коме се опевају подвизи некога бога или хероја.
- **Зодијак** је група од дванаест измишљених знака, састављених од звезда на небеском своду.
- **Тотем** је животиња, за коју се мислило да је предак рода или племена.
- **Хијероглифи** су знаци најстаријег египатског писма, који су се урезивани у камену, сликани по зидовима храмова или писани на папирусу.
- **Зигурат** је главна кула у градовима - државама у Месопотамији.

A photograph of an ancient stone building facade, likely a classical temple or public structure. The image shows a section of the building with a prominent cornice and a relief of a bull. The stone is weathered and yellowish. The background is a clear blue sky with some light clouds. The text 'БАЛКАН У СТАРОМ ВЕКУ' is overlaid in white, serif font on the right side of the image.

БАЛКАН У
СТАРОМ
ВЕКУ

ХЕЛАДА

Планина Олимп

Природни услови и становништво

У античко време, **Хелада** је обухватала крајњи јужни део Балканског полуострва. У ширем смислу речи, појам Хелада је је обухватао и острва у Егејском и Јонском мору. Земља је била претежно планинска. Највиша је била планина **Олимп**. У Хелади није било великих река са плодним долинама, каквих је било у земљама Старог Истока. Са свих страна, осим северне, била је окружена

морем. Источно приобаље је имало пуно залива погодних за пристаништа, много полуострва и острва. То је омогућавало повољне услове за развој **морепловства**.

Најстарију културу на тлу Хеладе називамо **Критска култура**. Њен је центар био острво Крит, посебно град **Кносос**, где је откривена велика и бугато украшена **палата** са прекрасним **фрескама**. На жалост, не знамо који су били људи који су створили ову културу, нити којим су језиком говорили. О њима сведоче само материјални остаци.

У почетку другог миленијума пре н.е. са севера су се у Хеладу почела насељавати лутајућа племена. Не знамо како су сами себе називали, али их песник Хомер називао **Ахајци**. На основу Критске, они су створили своју културу, названу **Микенска култура**, где су нађени први материјални остаци.

Град Микена некад и сад

Око 1200. године пре н.е., у Хелату су ушла нова племена и измешала са претходним становништвом. У делима старих писаца, они се називају **Дорци, Јонци и Ајолци**. На крају, житељи југа Балканског полуострва су се назвали **Хелени**, а њихова је отаџбина добила име **Хелада**. Хелени су уништили већи део Микенске културе, али су прихватили један део који су унапредили.

Хомерово време

За најранију историју Хеладе највише дознајемо из познатих епова „Илијада“ и „Одисеја“. Према предању, они се приписују писцу **Хомеру**. Зато се време, које је описано у њима (XII-VIII век пре н.е.), назива **Хомерово време**.

У „Илијади“ се говори о **Тројанском рату**. Он се водио између Ахајаца и Тројанаца у граду **Троја** у Малој Азији. Ахајци су десет година опседали Троју. У борбама око Троје прославили су се бројни хероји обеју страна. Код Ахајаца најпознатији јунак је био **Ахилеј**, а код Тројанаца **Хектор**. Уз помоћ лукавства, Ахајци су на крају освојили и уништили Троју.

Догађаји у „Одисеји“ се дешавају по завршетку Тројанског рата. У њему је описан повратак ахајског јунака **Одисеја**, краља **Итаке**, кући. Он је десет година лутао разним земљама и морима. Својим лукавством и храброшћу успео је да преживи и срећно се врати својој жени **Пенелопи**.

Епови Илијада и Одисеја спадају у најславнија дела светске књижевности.

Колонизација

У Хелади је било веома мало плодне земље. Неки су људи били велики земљопоседници, али је за већину њих недостајало слободно парче земље. Због тога су се Хелени иселавали из земље и стварали нова насеља, звена **колоније**. Највише колонија су створили сиромашни **сељаци**, који су у новим крајевима тражили плодну земљу. Поред сељака, у колонијама је било и **занатлија и трговаца**.

Сцене из Тројанског рата

ИСТРАЖУЈМО ЗАЈЕДНО...

- Ако имате могућност, прочитајте легенду о рађању ахајског јунака Ахилеја. Чији је он син био? **Зашто је био ранљив само у пету?**

ДА ЛИ ЗНАТЕ ДА...

- ... је од целог тела јунака Ахилеја, једино слабо место била **пета**? Он је погинуо погођен стрелом баш у пету. И данас се за неку слабу тачку човека каже да има „Ахилову пету“.
- ... су Ахајци освоји Троју **лукавством**? Претварајући се да се повлаче, Ахајци су оставили Тројанцима великог **дрвеног коња** пред вратима. У њему су били сакривени војници. Тројанци су мислили да је коњ поклон богова и унели га у град. У току ноћи, војници су изашли из коња и отворили врата града, да би ушли и други Ахајци. Тако су Ахајци освојили Троју.

▲ Микенска погребна маска

◀ Критска фреска

Неке су колоније постале важни пољопривредни и трговачко-занатлијски центри који су задржали везе са градовима одакле су били досељени. Често се дешавало да колоније постану веће и богатије од своје матице. Колоније су допринеле развоју економских и трговачких веза, као и ширењу хеленске културе у суседним земљама.

ПОНОВИМО...

- Које су две **најстарије културе** на територији Хеладе?
- Зашто време од XII до VIII век пре н.е. називамо „**Хомерово време**“?
- Зашто су у колонизацији највише учествовали **сељаци**?
- Какве су **државе** створили Хелени? Ко је управљао њима?

Стварање градова-држава

Хелени су населили простране територије, али у својој земљи никад нису створили јединствену државу. Хелада је била подељена на многобројне мале **градове-државе**, назване **полиси**. Сваку је такву државу сачињавао град (полис са околином). У најстарије време, државом је управљао **краљ**. Он је био командант војске у време рата, а вршио је и дужности врховног свештеника и судије. Осим краља, постојао је и **Савет старца и Народна скупштина** коју су сачињавали слободни мушкарци, способни да носе оружје. Најпознатији градови-државе у Хелади су били: **Спарта, Атина, Теба и Коринт**.

СПАРТА

Оснивање и становништво

Према предању, Спарту су основала ратничка племена **Дорци**. Они су продрли на полуострво **Пелопонез** са севера. У његовом јужном делу, у области Лаконија, у деветом веку пре н.е., основали су град **Спарту**. По њему су названи **Спартанци**. Спарта је постала јака војничка држава.

Населење у Спарти се делило на **спартијате**, **периоке** и **хејлоте**. **Спартијати** су имали сву власт у држави. Они су били војници, стално спремни за војну акцију. **Периојке** су се бавиле земљорадњом, занатством - занатима и трговином. Они су плаћали порезе држави, али нису имали никаква права и нису учествовали у власти. **Хејлоти** су били најбројнији. Они су били једна врста државних робова. Живели су у селима и бавили се земљорадњом, а приходе од земље су давали држави, за издржавање спартијата.

Државно уређење

Спарта је имала веома једноставно уређење. На челу државе су била **два краља**. У време рата, они су заповедали војском и имали су неограничену власт. Осим њих, државом је управљао и **Савет старца**. Био је састављен од 28 грађана старијих од 60 година, као и два краља. Савет је објављивао рат и закључивао мир, а био је и врховни суд у држави. Постојала је и **Народна скупштина**. Она је била састављена од свих Спартанаца који су били старији од тридесет година.

Васпитавање младих

У Спарти се водила посебна брига о **васпитавању младих**. Циљ је био да се створе **здрави и добри војници**, који ће верно служити држави. Васпитање је било строго војничко. После рођења, здрава су деца остављана у животу, док су болесна и слаба баца на у бездан.

Спартански војник

Пут ка старој Спарти

ДА ЛИ ЗНАТЕ ДА...

- ... су **децу** у Спарти навикавали да једу свакаква јела, да не буду пробирљиви, да се не плаше мрака и не плачу.
- ... кад је чула да је њен син побегао од непријатеља, једна Спартанка је сину написала писмо: „О теби се шире гласине; **или опери срамоту, или скончај са животом**“.
- ... је једној Спартанки гласник јавио да су јој у рату погинула сва петорица њених синова. Она му је рекла: „Не питам те то, него шта је са отаџбином“? Он је одговорио: „Отаџбина је победила.“. Онда је она рекла: „**Сад ми је лакше да поднесем смрт своје деце**“.

Деца су живела са родитељима до седме године. Потом их је преузимала држава и школовала их у посебним школама, названим **гимназије**. У њима се највећа пажња посвећивала њиховом **физичком развоју**, а мало су учили читање и писање. Изводили су различите физичке вежбе, трчање, рвање, бацање копља, мачевање. Учили су их да буду **издржљиви**. Слабо су их хранили, ишли су боси и слабо одевени, зими су се прали хладном водом, спавали на тврдим постељама.

Деца су васпитавана да поштују старије, да мрзе хејлоте и да одговарају само кад буду питани и то кратко и јасно. Овакав начин разговарања, кратак и јасан, назива се **лаконски**.

Васпитањем су била обухваћена и **женска деца**, да би касније постале мајке здраве деце. Младе су се Спартанке школовале у посебним гимназијама. Тамо су се бавиле гимнастиком, музиком и певањем. **Мајке Спартанке** су уживале велико поштовање у држави. Оне су са поносом испраћале своје синове у рат. Дајући им штит, Спартанка је сина испраћала у рат речима: „Са њим или на њему“. Тиме му је поручивала да буде храбар и да се не предаје, па макар и погинуо у борби.

Оваквим васпитањем Спартанци су постајали одлични војници, посебно цењени и поштовани у Хелади, а и преко њених граница.

Спартански борбени строј

Васпитање младих Спартанаца

АТИНА

Цртеж старе Атине са храмом Партеоном

Оснивање и становништво

Град **Атина** се налазио на полуострву **Атика**, близу мора. Осим града, државу су сачињавала и околна сеоска насеља. У Хомерово време или мало касније, Атина је загосподарила целом Атиком. Сви житељи Атике тада су се почели називати **Атињани**, по имену главног града.

Становништво Атине се бавило занатима, трговином и морепловством. Оно се делило на **аристократе** (племиће), **демос** (народ) и **робове**. **Аристократи** су били виђенији грађани. Они су поседовали велика земљишна имања и у прво су време имали сву власт у држави. **Демос** је био најбројнији, али, у почетку није имао право да учествује у управљању државе. Њега су сачињавали сељаци, занатлије и трговци. **Робови** нису имали никаква права. Они су радили најтеже послове.

ПОНОВИМО...

- Чиме се бавило становништво у Атини?
- Какви су **слојеви** становништва постојали?
- Ко су били велики атински **реформатори**? Шта су они урадили?

РАЗМИСЛИМО...

- Како се делило становништво у Спарти, а како у Атини? По чему су се разликовала њихова уређења?

Државно уређење

На челу града-државе Атине, у најстарије време се налазио **краљ**. Он је био главни заповедник војске, врховни свештеник и врховни судија у држави. Осим краља, постојао је и **Савет старешина**, састављен од виђенијих племића. Постојала је и **Народна скупштина**, коју су сачињавали сви пунолетни мушкарци. Касније је краљевска власт укинута, а државом је управљао **Савет од девет управника**, названим **архонти**, а који су бирани сваке године.

Атинска демократија

Припадници демоса нису били задовољни својим положајем у држави и тражили су већа права. Аристократија је била принуђена да попусти.

Они су прихватили да направе извесне реформе, промене у уређењу државе.

Атина је имала два велика реформатора: **Солон** и **Клејстена**. Солон је направио његове реформе у почетку, а Клејстен на крају VI века пре н.е. Овим реформама, демос је добио већа права. Сви **слободни грађани** Атине су добили право да учествују у управљању државом. Тиме је завршена дуга борба демоса и аристократије, у којој је демос победио. У Атини је било уведено **демократско уређење** или владавина демоса. Она је постала демократска држава. Највећу власт је имала **Народна скупштина**, коју су сачињавали сви слободни пунолетни грађани. Народна скупштина је бирала државне органе и контролисала њихов рад. Скупштина је одлучивала већином гласова.

Атинска држава и демократија у њој су постигли највећи напредак у **петом веку пре н.е.** Тада је на челу државе био вођа демократа, **Перикле**. У његово је време Атина доживела јак **привредни раст**, постала је економски и културни **центар** целе Хеладе. Преко свог пристаништа **Пиреја**, Атина је одржавала трговачке везе са другим хеленским градовима-државама и многим удаљеним земљама.

Односи међу градовима-државама

Хеленски градови-државе нису успели да се икад уједине. Уместо тога, они су често били љути супарници и непријатељи и ратовали су међу собом. Један од највећих успеха, који су заједно постигли, се десио у

Храм божице Атене, назван „Партенон“

Перикле

ИЗ ДЕЛА СТАРИХ ПИСАЦА...

„Ово се уређење зове **демократија**, зато што власт не припада мањини, већ **већини** грађана. По односу интереса појединаца, закони дају свима **иста права**... Ми у држави имамо слободан политички животи имамо пуно поверење у међусобне односе. Ослобођени смо сваке принуде у приватном животу, а у друштвеним односима не кршимо законе, већ се покоравамо људима који су добили власт на одређено време”. (Тукидид: Говор Перикла о демократији, који је одржао пред Атињанима)

Атинска монета

грчко-персијским ратовима, у којима су се Хелени одбранили од великог персијског краљевства. И данас се препричава о храбрости хеленских бораца у биткама код **Маратона**, **Термопила** и **Платаје**. Па ипак, и тада су се на страни персијаца борили неки Хелени.

Хеленски градови-државе су се понекад удруживале међу собом и стварале јаке савезе. Најпознатији су били **Пелопонески савез** и **Атински поморски савез**. У Пелопонеском савезу су се нашли полиси са Пелопонеза. Руководећу улогу у овом савезу је имала **Спарта**. Атински поморски савез су сачињавали полиси који су се налазили поред морске обале или на острвима Хеладе. Главну је улогу у овом Савезу имала **Атина**.

Између два савеза понекогаш су се удруживале између себе и стварале силне савезе. Најпознатији су биле **Пелопонески савез** и **Атинскиот поморски савез**. У Пелопонески савез су ушли полиси који су се налазили на Пелопонезу. Руководећу улогу у Савезу имала је **Спарта**.

Између два савеза је постојало супарништво, посебно у трговини. То је био разлог почетка рата међу њима. Овај се рат водио у **другој половини петог века пре н.е.** и познат је по називу **Пелопонески рат**. Рат је донео бројне несреће Хеленима. Многи су градови порушени, а земља је била опустошена. Пелопонески савез је извојевао победу у рату, а Спарта је добила превласт у целој Хелади. Ипак, њена превласт није дуго трајала. Убрзо је ојачала **Теба**, која је успела победи Спарту на бојном пољу и да за кратко време постане предводник Хелена.

У Хелади је било веома добрих услова за трговину, посебно **поморску трговину**. Хелени су били вешти **морепловци** и **добри трговци**. Хеленски су градови државе трговали међу собом као и са својим колонијама. Из колонија се највише доносило **жито**. Такође, трговало се и **занатским производима**. Хелени су имали трговачке везе са суседним и удаљеним земљама.

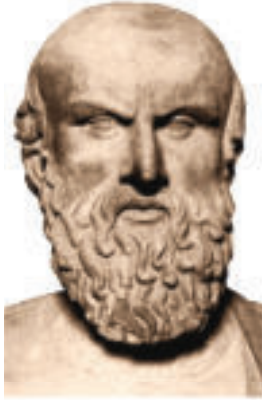
ПОНОВИМО...

- Који је био највећи **успех** здружене хеленске војске?
- Који су били највећи политички **савези** у Хелади?
- Када се водио **Пелопонески рат**? Какве су биле последиците рата?

Реконструкција атинског брода

КУЛТУРА ХЕЛЕНА

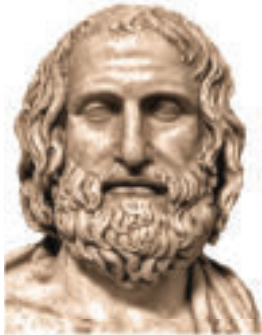

Књижевност и позориште

Хелени су створили многа вредна књижевна дела. Најпознатија су епови „Илијада“ и „Одисеја“, која се приписују поету **Хомеру**. Хелени су писали лирске песме у којима су изражавали лична осећања: љубав, мржњу, радост, тугу.

Позориште је имало важну улогу у животу Хелена. Позоришне претставе су настале из свечаности које су биле приређиване у част бога **Дионисиса** – бога вина и весеља. Позоришна дела о несрећним догађајима и са тужним крајем су се звале **трагедије**, а дела са веселим и смешним догађајима су се звале **комедије**. Напознатији аутори трагедија су били **Ајсхил, Софокле и Еурипид**, а најпознатији аутор комедија је био **Аристофан**.

Позоришне претставе су се одржавале под отвореним небом. Публика је седела на **каменим седиштима**, постављеним као степенице, у облику **полукруга**. Глумци су играли на по дигнутој сцени, док је у доњем, равном делу био хор. Хеленске трагедије и комедије имају велику уметничку вредност, па се и данас изводе у позориштима у целом свету.

Филозофија и наука

Код Хелена је било мудрих људи. То су били **филозофи**, чије име значи „љубитељ мудрости“. За разлику од објашњења митологије и религије, они су појаве у природи и друштву другачије објашњавали. Најпознатији филозофи су били **Сократ, Платон и Аристотел**.

Хелени су остварили велика достигнућа у области **науке**. Посебно су биле развијене историја, математика, грађевина и медицина. Најпознатији историчар је био Херодот, који је био назван „**отац историје**“. Веома цењени историчари су били и **Тукидид и Ксенофонт**.

Ајсхил, Софокле,
Еурипид и Аристофан

Уметност

Хелени су били добри мајстори и израђивали су прекрасна **уметничка дела**, која и данас одушевљавају својом лепотом. Најлепше грађевине су били **храмови**. Најпознатији је храм **Партенон** у Атини. У храмовима су се налазиле статуе богова и божица, које су израђивали вешти вајари. Од вајарских дела најпознатија су: **Бацач диска**, **Носилац копља** и друга. Унутршњост храмова и других јавних зграда је била украшавана **сликама** из митологије, религије и свакодневног живота Хелена.

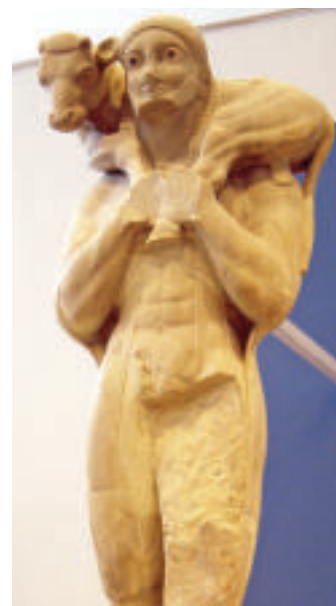

Позориште у Епидуру

Митологија и религија

Као и други народи из тога времена, и Хелени нису могли разумети и објаснити разлоге неких појава у природи и друштву. Те појаве су објашњавали као невидљиве, надприродне и надљудске силе. Приче о тим силама, о боговима и херојима зову се **митови**. Сви митови заједно сачињавају **митологију** једног народа. Хелени су имали веома богату митологију.

Хелени су веровали у много богова. Врховни бог је био бог **Зевс**. Он је био господар света, богова и људи. Поред њега веома поштовани су били и **Хера** - божица неба и жена Зевса, **Аполон** - бог светлости и заштитник уметности, **Атена** - божица мудрости, **Афродита** - божица лепоте и многи други.

Носач телета

Реконструкција два хеленска храма

ПОНОВИМО...

- Како је настало позориште код Хелена? Како је изгледала позоришна зграда?
- Потсети се одакле потиче и шта значи реч **историја**. Ко је био најпознатији хеленски **историчар**? Како је назван?
- Који су главни **богови** код Хелена?

РАЗМИСЛИМО...

- Колико година непрекидно су **се одржавале** олимпијске игре у античко време?

ИСТРАЖУЈМО ЗАЈЕДНО...

- Прочитајте у књизи или енциклопедији када су биле **обновљене** олимпијске игре. Ко је дао идеју за њихово обнављање? Где и када су се одржале **последње олимпијске** игре?

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ...

- **Титани** су деца бога неба Урана и божице Земље, који су имали надприродну силу.

Хелени су веровали да богови имају људски лик и човекове особине, да живе у лепим дворцима на врху планине **Олимп**. Својим су боговима Хелени градили храмове, где су се молили и где су им носили поклоне.

Хелени су веровали и у **титане**, који су имали надприродну силу и у **хероје полубогове**. Најпознатији титан је био **Прометеј**, а највећи херој био је **Херакле**.

Олимпијске игре

Хелени су приређивали различите свечаности у част богова. Најпознатије су биле **олимпијске игре**. Оне су се организовале сваке четврте године у част **бога Зевса**. Одржавале су се у граду **Олимпији на Пелопонезу**, где се налазио најпознатији храм бога Зевса. По месту одржавања, игре су добиле и своје име.

У време олимпијских игара прекидана су сва непријатељства и успостављан је **свети мир**, који су поштовали сви Хелени. Игре су трајале **пет дана**. Учесници су се такмичили у **трчању, скакању, рвању, бацању диска, тркама коња** и другим дисциплинама. Победници су били слављени у целој Хелади као велики јунаци, а за награду су им на главу стављани **венци од маслинових гранчица**.

Прве олимпијске игре су биле одржане **776 године пре н.е.**, а укинуте су **393. године н.е.**

Дисциплине на олимпијским играма ▶

Хелада

ЈЕСТЕ ЛИ ЗНАЛИ ДА...

- ...према миту о настанку света, почетак земље, воде и неба није био одвојен? Све је било измешано и налазило у стању хаоса. Затим су се из хаоса издвојили божица Гаја (Земља) и бог Уран (Небо). Од овог су се божанског пара изродили титани и гиганти.
- ... су Хелени славили Прометеја као добротвора? Он је украо ватру од богова и поклонио је људима. Због тога га је Зевс казнио. Прометеј је био окован на стени, а један орао је сваки дан долетао и јео му дигерицу. Оваквих мука га је ослободио Херакле.
- ... тачно знамо како су се одвијале античке олимпијске игре? Првога дана прославе се приносила жртва боговима. Судије и такмичари су полагали заклетву пред олтаром и пред статуом Зевса: једни, да ће праведно судити, други, да ће се поштено понашати и да неће намерно повредити противника. Спремали су се по десет месеци. Могли су се такмичити само слободни и поштени Хелени. Свечаност се сјајно завршавала петог дана. У храму Зевса, на столу од злата и слоноваче, лежали су венци направљени од дивље маслине. Победници су приступали у храм пред судије. Судија је обмотавао чело победника вуненим венцем и стављао му на главу маслинов венац. Гласник је оглашавао његово име, име оца и његовог града. Овенчани победници приносили су жртву Зевсу.

ИЛИРИ

Илири су насељавали источне обале Јадранског мора и већи део западних територија Балканског полуострва. Сматра се да је име Илири прво носило једно племе, а да су га током времена прихватила и друга племена, сродна и блиска по језику и култури Илира. Њихово име се проширило и на племена у унутрашњости Балканског полуострва.

Илири су били подељени на више племена. Најпознатија племена била су **Далмати, Хистри, Ардиени, Плерајци, Тауланци и други**. Блиски са њима били су и **Дарданци**. Антички писци описују Илире као високе и јаке људе и као добре војнике.

О Илирима има мало писаних извора, али зато има велики број материјалних остатака. Илири се први пут помињу у изворима у петом веку пре н.е. Они су били сродни са Хеленима, Македонцима и Тракијцима.

Илири су били политички разједињени. Често су ратовали између себе и са суседима и никад нису успели да се потпуно сједине. Племена су хтела да задрже своју независност и само понекад су се уједињавала у племенске савезе. На челу племена стајале су племенске **старешине**. Њихова власт су се протезала само на територије које су припадале племену.

Илири су живели у патријархалним заједницама. Поједина племена била су организована у више **братстава**. Жена је имала велику улогу у животу племена, а понекад су се на челу племена налазиле и жене.

Илири су се претежно бавили **пољопривредом и сточарством**, као и **ловом и риболовом**. У топлим приобалним територијама гајили су **винову лозу и маслинке**. Код неких илирских племена задржао се стари обичај - на сваких осам година поново су **делили** обрадиву земљу. Нека племена поред обале била су вешти морепловци и контролисали су обале Јадранског мора. Од њих су страховали римски трговачки бродови и хеленске колоније на обали и острвима.

Гајење винове лозе близу Јадранске обале

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... стари аутори записали су да се код Илира, нарочито у околини Епидамноса, гајила јако квалитетна лоза? Према неким савременим научницима, порекло лозе у Бордоу у Француској је управо од илирских лоза.

У **сточарству**, гајила се крупна и ситна стока. Илири су из јужних крајева били нарочито познати као одгајивачи говеда и оваца и били цењени и ван граница Илирије.

Крајем V века пре н.е. појавила су се и прва **градска насеља** Илира. Она су била економски, занатски и трговачки центри, окружени сеоским насељима. Градска насеља су се налазила на важним трговачким путевима и били су добро заштићени чврстим зидинама.

Од седмог века пре н.е., илирско приобаље Јадранског и Јонског мора било је изложено **колонизацији** Хелена. Биле су основане значајне хеленске колоније, као **Аполонија**, **Епидамнос (Дирахион)** и **Фарос**. Преко хеленских колонија, Илири који су живели у приморју били су изложени јаком **утицају хеленске културе**. Наспрам њих, Илири у унутрашњости Балканског полуострва су дуго остали верни старим навикама и обичајима живљења.

Рушевине града Аполонија

ИЛИРСКА КРАЉЕВСТВА

Да би се одбранила од спољашњих напада, илирска племена су се понекад удруживала у веће племенске савезе, на челу са заједничким владаром - **краљем**. Тако су били направљени племенски савези или **краљевства** Илира.

Најстарије краљевство Илира било је створено **при крају петог века пре н.е.**, на источном приобаљу Јадранског мора. То је била моћна држава, на челу са краљем **Грабосом**. Осим Грабоса, познати владар ове илирске државе био је и краљ **Бардилис**, савременик македонског краља Филипа II. Он је ратовао успешно против македонског краљевства, али је на крају био поражен од Филипа II. За време његовог наследника, краља **Грабоса II**, краљевство је почело да слаби.

Илирски војник

Илирски шлем

Плочица са приказом илирских војника

Краљевство Таулана

У другој половини четвртог века пре н.е. било је створено ново илирско краљевство. Краљ Тауланата по имену **Главкија** успео је да уједини више илирских племена и да створи силну државу - **краљевство Тауланата**. Главкија је користио слабљење Македоније после смрти краља Александра III, па је успео да прошири територије свог краљевства. Покорио је и богате хеленске колоније Епидамнос и Аполонију. Илири из суседних области почели су да се насељавају у овим градовима. Тако је још више јачао илирски утицај. Краљевство Тауланата није трајало дуго. После смрти краља Главкије, при крају IV века, оно је почело да опада.

Краљевство Ардијеја

Најпознатија држава Илира је **краљевство Ардијеја**. Оно је било створено у **трећем веку пре н.е.**, под вођством племена Ардијеја. Краљ Ардијеја **Агрон** успео је да уједини више сродних илирских племена и да створи велику и јаку државу, чија је престоница био град **Скадар**.

Краљ Агрон имао је велику **флоту и копнену војску**. У његово време избио је велики рат против Римљана. Агрон је успешно ратовао против Римљана и Хелена. Својим лаким и брзим бродовима он је нападао римске и хеленске трговачке бродове и колоније у Јадранском и Јонском мору. Илири су нападали и насеља на копну. Задржавали су за себе земљорадничке производе и стоку, а насељавали су се и у неутврђеним селима.

После смрти краља Агрона, на чело краљевства стала је његова жена, **краљица Теута**. Она је успела да још више ојача државу и да прошири њене границе.

Сукоби на мору продужили су се и још више појачали. Због тога су Римљани морали да пошаљу војску против Илира. У борбама са Римљанима, краљица Теута била је **поражена**. Она је морала да призна римску власт, да им уступи део својих територија и да плаћа порез Римљанима.

Осим краљевства Теуте, веома јако је било и **краљевство Дарданаца**. Оно је било Теутин супарник и оштар противник македонског краљевства.

КУЛТУРА ИЛИРА

Илири су имали развијену културу. Она се развијала и под утицајем суседних култура, нарочито хеленске и римске културе. Илири су рано успоставили трговачке и културне везе са хеленским колонијама у Јадранском мору. То је допринело ширењу хеленског културног утицаја међу илирским племенима. Касније, после пада под римску власт, Илири су се нашли под јаким утицајем римске културе.

Култови и религија

Илири су неговали више **култова**, који су били повезани са поштовањем природних сила. Код северних илирских племена народито је поштован култ **сунца**, а код јужних илирских племена велико поштовање имала је змија. Она је приказана на накиту и другим предметима. Илири су поштовали шуме, реке и воду.

Илири су веровали у више богова, били су **многобошци**. Главно божанство је био бог **Силван**, заштитник шума и паша, чувар усева и жетве. Код неких племена је нарочито био раширен култ речног божанства **Биндоса**, заштитника извора и вода. Поштовали су, исто тако, и бога рата **Медаура**, који је некад приказиван као коњаник.

Илири су веровали у **загробни живот** и поштовали су култ умрлих. У гробове су стављали оружје, накит и друге предмете, које је преминули користио док је био жив јер су сматрали да ће их користити и после смрти. Својим краљевима и племенским старешивама Илири су градили велике и масивне гробнице.

Начин живота

Илири су говорили посебним **језиком**, од којих су остали само трагови. Њихов је језик био сродан језицима суседних народа (Хелена, Македонаца, Тракијаца), али се ипак разликовао од њих. До сада није откривено посебно илирско писмо, а нису сачувани ни натписи или други документи на илирском језику.

ДА РАЗМИСЛИМО...

- Који је био **циљ** поморских напада Илира?

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... према античким писцима, Илири су највише волели слободу? Никад нису дозвољавали да њихови рањени војници падну у руке непријатеља. Били су спремни да жртвују живот за одбрану својих пријатеља и својих ближњих.

- ... краљица Теута била је стварно енергична жена? Она је опседала град Ису, који је био под римском заштитом. Послати римски изасланици затекли су је под Исом. На њихово тражење да заустави нападе њених поданика, она је одговорила да државни бродови неће нападати Римљане на мору, али да она, према домаћим законима, не може забранити обичним људима да то раде. Један млади Римљанин наљутио се и повикао да ће је Рим присилити да донесе другачије законе. Она је тада заповедала својим људима да убију овог римског изасланика.

Илирска монета

ДА ПОНОВИМО...

- Каква су била **веровања** Илира? Који су други народи веровали у **загробни живот**?
- Шта знамо о **језику** Илира? Који су били највећи **илирски градови**?
- Који **материјални остаци** нам говоре о култури Илира?

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... су **Дирахион** и **Аполонија** били велики градови, са преко више десетина хиљада становника? Они су били опкољени чврстим бедемима за одбрану од непријатеља. У унутрашњости, у центру, налазио се трг. Било је и храма богова, прекрасних зграда за живљење, занатских радионица и зграда за трговце, који су трговали са суседним племенима. Још од средине петог века пре н.е. ови су градови ковали свој новац.

Сачувано је само неколико одвојених речи и више личних имена и имена места.

Навећи део Илира живео је у **селима**, а мањи део њих у **утврђеним градовима**. У градовима су живели владари, племство, трговци и занатлије. Постојао је велики број утврђених илирских градова. Познатији су били: **Пелион**, **Димале**, **Скадар** и други. Један од највећих градова у Илирији био је град **Билис**. Имао је дебеле бедеме дуге преко 2 километра, велики трг, позориште за око 7000 гледалаца, цистерну за воду и стадион.

Многи илирски владари ковали су свој **новац**. Новац су ковали и многи градови, на пример, Дирахион и Билис.

Остаци материјалне културе

Илири су оставиле значајна археолошка сведочанства о својој материјалној и духовној култури. О животу и култури Илира најбоље говоре **материјални остаци**. То су претежно предмети од глине, камена или метала, нађени на територијама које су која су насељавала илирска племена... **Археолошким истраживањима** откривено је много накита, посуђа, скулптура, оружја, оруђа за рад и других предмета. Откривени су, исто тако, и остаци кућа, позоришта, путеви, водоводи, храмови богова и друго.

Главни центри културе били су **Дирахион** и **Аполонија**, где су пронађени многобројни материјални остаци. Поред њих, остаци материјалне културе Илира су пронађени и у Билису, Скадру и другим местима.

Сачувани су и остаци утврђених насеља Илира, заштићени чврстим одбрамбеним бедемима, изграђени од великих камених блокова.

Материјални остаци Илирије

Бедеми града Даорсона

ДА РАЗМИСЛИМО...

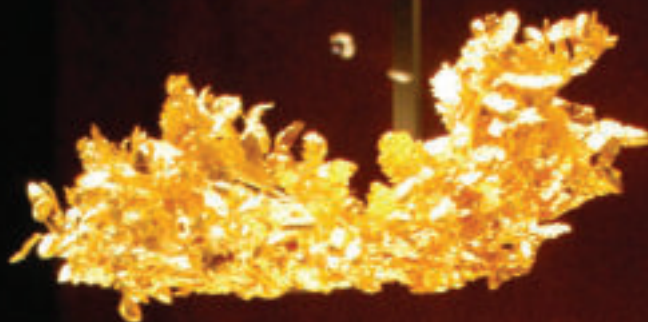
- Погледајте карту. На којим територијамасу живели Илири? Које се државе данас налазе на тој територији?

Позоришта у Дирахиону и Билису

Илирска племена и градови

МАКЕДОНИЈА
У СТАРОМ
ВЕКУ

МАКЕДОНСКА ДРЖАВА ДО ФИЛИПА II

Монете македонских краљева

Најважнији македонски симбол било је Сунце

Територија и становништво

Македонија се налазила у централном делу Балканског полуострва, северно од Хеладе. Земља је била претежно планинска, богата ливадама, са многим рекама и језерима, речним долинама и котлинама. Само широко приобаље Егејског мора било је низијско. Планински предели у унутрашњости били су познати као **Горња Македонија**, а приморски, низијски део, као **Доња Македонија**.

Према митологији, Македонци су водили порекло од **митског хероја Македона**. Територију је насељавало више македонских племена. Највећа и најпознатија племена била су Бриги, Пајонци, Пелагонци, Линкестити, Орестити и Едонци.

Становништво се бавило **земљорадњом, сточарством, ловом и риболовом**. Коришћењем шума и рудних богатстава, развили су се **занатство и трговина**.

Оснивање државе

Уједињење самосталних македонских племена у **јединствену државу** започело је у **осмом веку пре н.е.** За оснивача македонске државе рачуна се краљ **Пердика I**, који је владао од краја осмог и почетка седмог века пре н.е. Језгро македонске државе налазило се у Доњој Македонији. Престоница државе био је град **Ајга**, на падинама Пиеријских планина. Краљевска породица водила је порекло из града **Аргоса** из области Орестиде, па је зато прва македонска **династија** позната као династија **Аргеада**.

У македонском је краљевству постојала **Народна скупштина**. Скупштину је постављао краљ на престолу и она је решавала ситнија државна питања. Скупштину су сачињавали сви Македонци који су били способни да носе оружје. Важну улогу у македонској држави имали су **хетајри**, верни краљеви пратиоци. Они су свуда пратили свог владара: у миру, у рату, у лову. У војсци су служили као коњаници.

Јачање и ширење државе

Наследници краља Пердике настојали су да учврсте и да прошире своју државу. Значајнији међу њима су били краљеви Александар I, Пердика II и Архелај I.

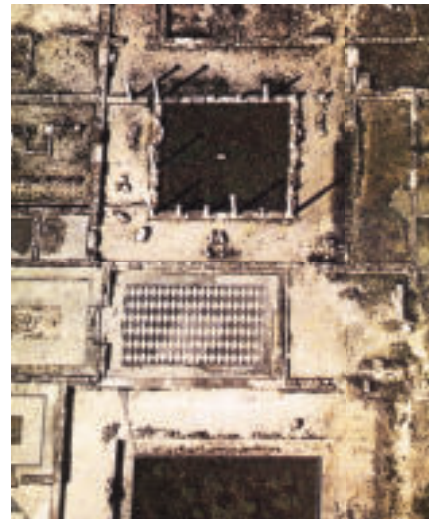
Краљ **Александар I** владао је у првој половини петог века пре н.е. У његово време, македонска држава се значајно учврстила и проширила. Он је учествовао у **Грчко-персијским ратовима**. Херодот пише да је Александар I помагао Хеленима у рату против Персије. Због тога је, много касније, био назван Филхелен - пријатељ Хелена. Он је први македонски краљ који је имао богате сребрне руднике, те је **ковао своје монете, свој новац**.

Његов наследник био је краљ **Пердика II**, који је владао у петом веку пре н.е. Пердика је владао за време **Пелопонеског рата** између Атине и Спарте, и учествовао је у ратним непријатељствима.

У време краља **Архелаја I**, крајем петог века пре н.е., македонска држава још се више уздигла и ојачала. Архелај је нарочито био познат по својој **грађевинској делатности**. Изградио је много путева и трвђава. Он је пренео престоницу из Ајге у **Пелу**, која је била ближе средишту краљевине. Имао је добре односе са Хеленима. На његовом дворцу у Пели боравили су и радили познати хеленски уметници, писци и архитекте, међу којима су били и атињанин **Еурипид**. Из времена Архелаја почеле су да се одржавају **македонске олимпијске игре**.

Краљевска палата у Ајги

Краљевска палата у Пели

ДА ПОНОВИМО...

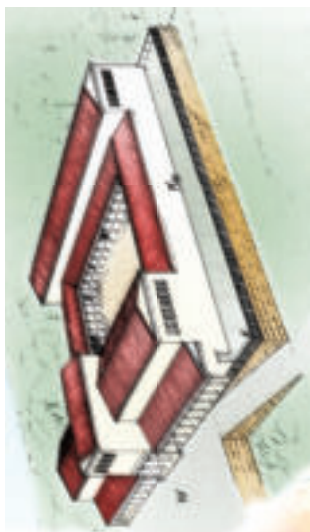
- Какви су били **природни услови** на територији Македоније?
- Када је започело **уједињење** македонских племена?
- Који **државни органи** су учествовали у управљању македонском државом?
- Зашто се прва македонска династија назива **Аргеади**?

ДА РАЗМИСЛИМО...

- Зашто су Македонци успоставили своје **олимпијске игре**, независно од олимпијских игара у Хелади?
- Ко је могао да учествује на хеленским, а ко на македонским олимпијским играма?

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ...

- **Династија** је низ владара, који генерацијама долазе из исте породице.

Могући изглед палате у Ангаи

Античка Македонија

МАКЕДОНСКА ДРЖАВА У ВРЕМЕ ФИЛИПА II

Реформе у држави

Средином четвртог века пре н.е., Македонија је постала најмоћнија држава Балканског полуострва. За то је био заслужан краљ **Филип II** (359-336. године пре н.е.). Он је био способан владар, велики војсковођа, али и мудар дипломата и политичар. Филип је направио више **реформи** да би ојачао македонску државу.

Најзначајнија реформа била је спроведена у **војсци**. Нарочиту пажњу краљ је посветио познатој **македонској фаланги**. Фаланга се састојала од **16 редова** војника, наоружаних **дугим копљима**, названим **сариси**. Првих пет редова носило је копља окренута према напред а остали су их носили исправљене навише.

Војска се састојала од **пешадије и коњице**. Била је формирана и посебна **краљевска чета**. Осим тога, Филип је у биткама употребљавао и **војне справе** - катапулте и овнове, који су се користили у опсади градова.

Филип II је први македонски краљ који је почео да кује **златни новац (монете)**. Тиме је држава још више **економски** ојачала. Проширила се трговина са суседним земљама, а македонски је новац био јако тражен.

Филип II

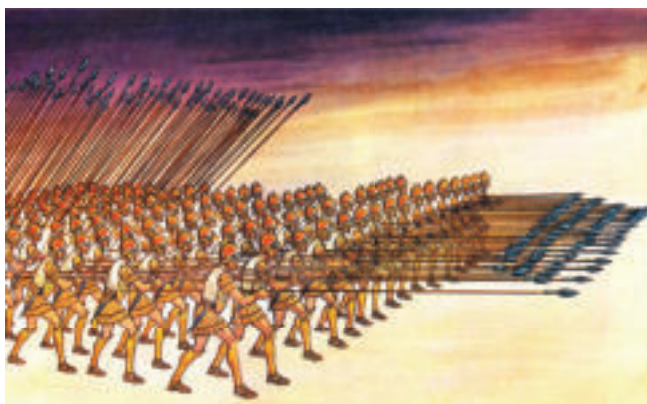

Монета Филипа II

ДА РАЗМИСЛИМО...

- Подсетите се како су били **уређени** хеленски полиси, а како македонско краљевство.

Постоје ли **сличности**?
Које су **разлике**?

Македонска фаланга

ДА ПОНОВИМО...

- Какви је **реформе** спровео краљ Филип II? Каква је била његова **војска**?
- На које се **територије** проширила македонска држава?
- Како су били покорени хеленски **градови-државе**?

Споменик Тебанцима погинулим код Хајронеја

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... својом чињењем, краљ Филип II је оставио велики **утисак** на савременике? Зато га они називају „**највећим мушкарцем кога је имала Европа**“.
- ... у бици код Хајронеја, својом храброшћу се нарочито истакао син Филипа II, млади **Александар**? Он је предводио лево крило македонске војске.

Јачање и ширење државе

Краљ **Филип II** водио је успешне ратове са суседима. На западу је извојевао победу над Илирима, на северу је победио самостално македонско племе **Пајонаца**, а на истоку **Тракијце**. Сви су они признали његову власт. Затим је потчинио **хеленске колоније** на северном приобаљу Егејског мора, као и богату житницу **Тесалију**. Овим победама територија македонске државе много се проширила.

Краљ **Филип II** је вешто користио неслогу хеленских градова-држава, који су стално ратовали међусобом. Помажући једне против других, успео је да прошири свој утицај до средње Хеладе. То је представљало озбиљну претњу **Атини**. Због тога се становништво Атине поделило на приврженике и противнике македонског краља. Први су сматрали да је Филип спаситељ и ујединитељ Хелена, који ће их повести у рат против Персије. Други су у Филипу видели највећег непријатеља. Њих је предводио говорник **Демостен**. Под његовим је вођством у Хелади био створен антимакедонски савез.

Пресудна битка између Македонаца, које је предводио Филип, и Хелена, предвођених Атињанима, одиграла се **338. година пре н.е.** код **Хајронеја**. Битка се завршила победом македонске војске. Хелени су били принуђени да признају врховно и политичко вођство Филипа II, односно превласт македонског краљевства.

Након **победе** код Хајронеја, краљ Филип II се срео са представницима најпознатијих хеленских полиса. Притом је било договорено да он предводи Хелене у рату против Персије. Али, смрт је спречила Филипа II да заврши планирани поход. У време када је поход почињао, он бива убијен од стране завереника у Пели.

Краљевске гробнице у Ајги

МАКЕДОНСКА ДРЖАВА У ВРЕМЕ АЛЕКСАНДРА III МАКЕДОНСКОГ

Сређивање стања на Балкану

После смрти краља Филипа II, на престо македонског краљевства дошао је његов двадесетогодишњи син **Александар III Македонски (336-323. г. пре н.е.)**. Иако је био млад, Александар је био јако **даровит и способан** владалац и велики **војсковођа**. Када су схватили да Македонија има младог краља, неки су хеленски градови, а и неки од покорених народа на Балкану, покушали да одбаце македонску власт. Али, Александар је успео да их победи и принуди да признају његову власт. У походу ка северу, Александар ја прешао и **реку Дунав**. Након што је средио стање на Балкану, почео је да се спрема да оствари планове свог оца – да крене на исток, против Персије.

Александар III

Поход на Исток

Александар је започео **поход на Исток** против Персије **334. године пре н.е.** Персија је била много већа држава од Македоније, а имала је и бројнију војску. Александар је кренуо у поход са добро организованом и дисциплинованом војском од око 40.000 војника. Персијска војска је била бројнија, али и слабо организована. Прва битка са Персијцима одиграла се код реке **Граник** у Малој Азији. Македонци су извојевали велику победу. Персијски владар **Дареј III** покушао је да спречи даље македонско напредовање. Али, у бици код **Исоса**, персијска војска доживела је нови пораз.

Монета Александра III

Мозаик са приказом битке код Исоса

Македонска држава у време Александра III

После првих победа, Александар се упутио ка **Египту**, који је био под персијском влашћу. Тамо је био дочекан као ослободилац од персијске зависности и био је проглашен за фараона и **сина бога Сунца Амона Ра**. На обали Средоземног мора основао је град **Александрију**. Осим овог, Александар је у освојеним земљама подигао више градова који су носили његово име.

Из Египта се Александар упутио ка центру Персијског Краљевства. Пресудна битка одиграла се **331. година пре н.е.** код места **Гавгамела**. Персијска војска доживела је тежак пораз. Затим су освојене и друге персијске територије. Тада се Александар прогласио за **краља Азије**, а за престоницу је изабрао град **Вавилон**.

У даљим освајањима на Истоку, Александар је стигао до Индије, где се сударио са владоцем западне Индије, краљем **Пором**. Држава Александра III Македонског постала је држава на три континента и **светска сила**.

Али, после **дугих ратовања** по далеким земљама, македонска војска је била уморна. Војници су дуго били раздвојени од својих породица, тешко су подносили неповољну климу и често су се бунили. Због тога је Александар решио да се врати назад. На најудаљенијем месту до ког је стигао био је постављен стуб на коме је писало: „Овде је стао (зауставио се) Александар“.

Повратак из Индије ка Вавилону био је тежак и опасан. Одвијао се копном и морем. Војска се кретала кроз тешко проходне и сурове пустињске пределе. Велики број војника настрадао је од врућине и суше. После неколикомесечног путовања, краљ Александар је стигао у град Сузу.

Срећан долазак у **Сузу** био је прослављен **масовном свечаном свадбом**, на којој се око **десет хиљада Македонаца оженило Персијкама**. Краљ Александар се оженио са две персијске принцезе. Свадба је била направљена према персијским обичајима, а све младожење су добиле богате дарове од краља.

Планови Александра III о новим походима нису се остварили због неговне изненадне смрти. Умро је **323. година пре н.е.**, када је имао само **33 године**. Сахрањен је у Александрији у Египту.

ДА ПОНОВИМО...

- У каквим је **околностима** Александар III дошао на македонски престо?
- На који је начин Александар III Македонски створио **светску империју**?
- Који су били **разлози за повратак** Александра из Индије?

Монета Александра III

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... се Александров коњ звао **Букефал** - „Вологлав“? Букефал се плашио своје сенке, па је био превише дивљи и никоме није дозвољавао да га јаше. Александар је **успео да га укроти**, на велику радост његовог оца Филипа.
- ... је Александар пресекао **Гордијев чвор**? Владар Гордиј из Мале Азије везао је јако запетљан чвор. Гордиј је рекао да ће човек који успе да отпетља чвор постати **господар света**. Александар је пресекао чвор мачем и тако „испунио“ пророчанство Гордија.
- ... на територији на којој се пружало краљевство Александра III данес постоје **25 државе**?

АЛЕКСАНДАР III МАКЕДОНСКИ

Аристотел

Образовање и васпитање

Александар је био син краља **Филипа II** и краљице Олимпијаде.

Још као мали показивао је **храброст, решеност, великодушност** и **жељу за славом** и доказивањем. Имао је велику жељу да надмаши свог оца.

Александар је растао заједно са децом најближих очевих сарадника. Имао је више васпитача и учитеља. Када је имао 14 година, његов учитељ је постао познати хеленски **филозоф Аристотел**. Од њега је научио много о филозофији и о природним наукама.

На краљевском двору у Пели, Александар је имао могућност да се среће са људима из разних земаља. Са њима је разговарао о њиховим земљама и обичајима, о њиховој удаљености и начину ратовања.

Након своје шеснаесте године Александар је често пратио или замењивао свог оца у рату. Када је Филип био одсутан из Пеле, он је руководио државничким пословима. Тако је још као млад стекао пуно знања из свакодневног живота, из војних вештина и руковођења државом.

Однос Александра према другим народима и културама

Откако је постао краљ, па све до краја свог живота, Александар је стално био у ратовима и освајањима и увек је **побеђивао** на бојном пољу. Народи, које је потчинио, говорили су разне језике, веровали су у различите богове и имали другачије обичаје од македонских. Он никад није потцењивао и омаловажавао освојене народе и културе. Напротив, поштовао је њихове обичаје, а неке од њих је и сам прихватио.

Рељеф Александра III; у антици рељефи су се бојили живим бојама

Тако је прихватио персијски начин облачења и обичај **поклањања пред владаром**. Таквим односом он је привлачио потчињене народе себи. Зато су га неки дочекивали као ослободиоца и проглашавали га за бога, као што су то урадили Египћани. Понесен идејом за стварањем **светске државе**, он је спроводио политику међусобне **толеранције** различитих народа и култура.

Ипак, Александар је знао да се жестоко обрачуна са онма који су му давали отпор. Александар је био **строг** према својим блиским сарадницима, пријатељима и војсковођама. За недисциплину, непослушност, спремање завере и издаје, судио је и строго их кажњавао.

Александар је био највећи **војсковођа и освајач** у историји. Својим походима је далеко проширио и прославио име Македоније. Створио је огромну државу, која се протезала на три континента: на Европу, Азију и Африку. Због његових освајања касније су му Римљани дали надимак „**Велики**“.

РАЗМИСЛИМО...

- Зашто је Александар размишљао тако о **победама свог оца**?
- Како се Александар III односио према културама **других народа**? Како се понашао према заробљеним краљевима? **Зашто**?

Статуа Александра III

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... када се родио Александар, краљ Филип II истовремено је добио **три радосне вести**? Прва је била да је његова војска победила Илире; друга је била да су његови коњи победили на трци у Олимпији; и трећа вест је била да му се родио син. Филипова срећа је била још већа, јер су му врачари предвидели да његовог новорођеног сина нико неће моћи да победи.
- ... једном приликом, Филип II је рекао Александру: „Сине, тражи краљевство достојно тебе, јер **ти је Македонија мала!**“ ?
- ... када је стигла вест да је Филип освојио неки град или победио у некој бици, Александар то није слушао са радошћу, већ је говорио својим вршњацима: „Другови, отац ће ми све заузети унапред, **а за мене неће остати ниједно велико и значајно дело** да га са вама извршим!“
- ... Када су га једном питали да ли хоће да се такмичи на олимпијским играма, одговорио је: „Свакако, само ако се са мношћом такмиче **краљеви**“.
- ... после битке код Исоса, када је била заробљена породица краља Дареја III, Александар је заповедао да се према заробљеницима односе као према краљевској породици и да их нико не узнемирава. Касније, када је пронашао мртво тело Дареја, Александар **га је сахранио са свим почастима**, као владара, и **казнио је његове убице**.
- ... приликом ратовања у Индији био је заробљен краљ Пор. Александар га је питао како да поступи са њим, а краљ Пор му је одговорио: „**Краљевски!**“ Александар је био усхићен Поровом храброшћу, ослободио га је и дао му земље на управљање.

КУЛТУРА МАКЕДОНАЦА

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... су Македонци **јели седећи**, за разлику од Хелена и Римљана, који су јели лежећи?

- ... је **жена** код Македонаца имала велику слободу и била је једнака са мужем? Само су владари могли да имају више жена, да би обезбедили наследника престола.

- ... је македонски **свадбени обичај** био да се сече свадбена погача копљем? Хлеб је био свети симбол телесног удруживања и будући супружници су пробали хлеб. Сечивом гвозденог копља су терали лоше духове.

- ... су **хлеб и жито** имали велику улогу код Македонаца? Границе нових градова су се обележавале брашном. Приликом оснивања Александрије у Египту, нацрт на тлу града био је исцртан брашном од јечма.

Рељеф македонске породице

Култови и религија

Македонци су неговали више **култова**, који су били повезани са поштовањем природних сила. Најраспрострањенији је био култ **сунца**. Зато су сунце приказивали на накиту, оружју, нарочито на штиту. То се налази и на неким монетама македонских краљева. Поштовали су култ **воде**. Према **рекама** су се понашали као према божанствима и приносили су им жртве. Македонци посебно поштују **лава, јарца, вука и пса**. Њихови ликови се могу срести на монетама неких владара или на другим предметима.

Македонци су веровали у више богова. Врховно божанство био је бог **Диос**, господар неба. Поред њега поштовали су и **Зејрену**, богињу лепоте, **Диониса**, бога пролећа и друге. Поштовали су и **Херакла**, кога су сматрали својим митским претком и родоначелником краљевске куће.

Македонци су имали свој **свети град**. Тоа је био град **Дион**, који се налазио на северним падинама планине Олимп. У Диону су се одржавале **македонске олимпијске игре**.

Начин живљења

Македонци су говорили **посебан језик**, који је био сродан са језицима суседних народа - Хелена, Илира и Тракијаца. Користили су хеленско писмо. Од језика античких Македонаца остали су само трагови: сачувано је око **150** одвојених **речи**, као и **имена људи, места и река**.

Македонци су имали **календар од 12 месеци**. Према њему, година је почињала у **октобру**. После освајања Александра III Македонског у Азији, овој календар је почео да се користи и тамо.

Македонци су се разликовали од других народа по начину облачења, по ратовању и по симболима које су употребљавали.

Македонци су носили посебну капу, названу **кавсија**; македонски краљеви су носили преко ње и белу ленту, или пак краљевску дијадему. Они су имали и прстен-печатник и краљевско жезло. Краљеви су имали обичај да се прикажу у лављој кожи, према примеру митског претка Херакла.

Остаци материјалне културе

Македонски краљеви ковали су свој новац, своје **монете**. Оне су израђиване од бронзе, сребра и злата. На њима су били представљани ликови владара, али је било и представа из митологије, биљног и животињског света у Македонији.

У Македонији је било развијено занатство. Искористићавањем рудника био је омогућен развој више заната. Израђивани су **украсни предмети** (накит) од сребра и злата и предмети за **свакодневну употребу** (одећа, судови, оружје).

Била је развијена и **грађевинска делатност**. Градиле су се раскошне палате краљева и лепе куће за властелу, украшене са зидним сликама и скулптурама. Њихови су подови били украшени прекрасним мозаицима.

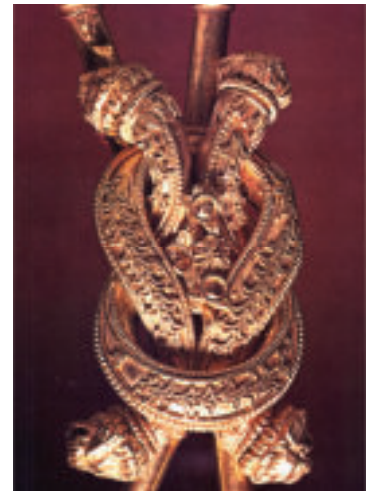
Остаци материјалне културе и археолошка налазишта показују да је култура код Македонаца била високо развијена. Значајно археолошко налазиште из тог времена је престоница **Пела**, као и краљевске гробнице **Вергина** (Кутлеш). Многи остаци материјалне културе из тог времена пронађени су у **Требеништу** (код Охрида), **Марвинцима** (код Валандова), **Вардарском Риду** (код Ђевђелије) и на другим местима.

ДА ПОНОВИМО...

- Који су били значајнији **култови** код античких Македонаца?
- Која су била главна **обележја** македонских краљева?
- Какву улогу је имао хлеб у обичајима Македонаца?
- Која су значајнија **археолошка налазишта** из тог времена?

ДА РАЗМИСЛИМО...

- Које су сличности, а које разлике између културе Македоније и Хелада?

Македонски златан украс

Мозаици из Пеле

ХЕЛЕНИСТИЧКИ ПЕРИОД

Лисимах, Птолемај и Селеук

Хеленистички период је значајан део историје старог века. Он обухвата време владавине Александра III Македонског, до 30-те године пре н.е., када је под римску власт пао Египат, последње хеленистичко краљевство. Хеленистички период обухвата историју држава које су биле створене после смрти Александра Македонског на територији његове огромне државе.

Распад државе Александра III Македонског

После смрти Александра, започеле су борбе за његово наследство и за македонски престо. Те борбе су биле узрок распада огромне Александрове државе.

Након Александрове смрти, негови **најближи сарадници** и војсковође, названи **дијадоси** (наследници), више од четрдесет година су се жестоко борили за власт. Најпознатији међу дијадосима били су: **Пердика, Антигон Једнооки, Антипатар, Ли-симах, Птолемај** и други. Дијадоси су се борили једни против других. Стварали су савезе, заузимали територије и организовали убиства својих противника. У борбама су настрадали и Александрова мајка и његов малолетни син.

На крају, у **првој половини III века пре н.е.** држава Александра Македонског распала се на **три велике државе**, и то на: Македонију у Европи, Египат у Африци и државу Селевкида у Азији. На челу ових држава налазили су се владари македонског порекла.

У **Македонији** је на власт дошла нова династија, названа **Антигониди**. Она је владала све до пада краљевства под римску власт. Држава **Селевкида** постојала је до средине I века пре н.е., када је била освојена од Римљана. **Египат**, на челу са династијом **Птолемаиди**, одржао се најдуже, али је и он на крају пао под римску власт. Последњи владар Египта била је краљица Клеопатра.

ДА ПОНОВИМО...

- Што се десило са **државом Александра III** након његове смрти?
- На колико се **делова** распала држава Александра Македонског?
- Како су завршила **хеленистичка краљевства**?

После распада Александрове државе, **Македонија** остала је најмоћнија држава на Балкану. Она је опстајала све до пада под римску власт **168. године пре н.е.** Двадесет година касније, Македонија је постала римска провинција.

Хеленистичка култура

Освајањима Александра III Македонског, македонска и хеленска култура дошле су у додир и спојиле се са културама источних народа. Така је настала нова, **хеленистичка култура**.

Највећи културни центар у хеленистичком периоду био је град **Александрија** у Египту. Он је био велики град, са лепим зградама, широким улицама, водоводом, позориштима, купатилима, парковима и са два пристаништа. Нарочито је био леп део града где се налазила прекрасна краљевска палата. У Александрији је било сахрањено и тело Александра Македонског, али и до дан данас његов гроб није пронађен.

У Александрији се налазила и велика **библиотека** – највећа у старом веку, а исто тако и велики и важан центар наука и уметности, назван Мусејон. На улазу у пристаниште у Александрији налазио се велики **светионик**, висок преко 130 метара. Он је сматран за једно од седам светских чуда у старом веку. Други културни центри били су град **Пергам** у Малој Азији и град **Родос** на истоименом острву.

У хеленистичком периоду много су се развиле **науке**. Нарочито су биле развијене математика, физика, медицина и филозофија. Најпознатији математичар и физичар био је **Архимед**, а најпознатији филозоф - **Диоген**. Од **уметности**, најпознатије дело је била скулптура **Лаокона и његових синова**, коју су израдила тројица скулптора са острва Родос.

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... је филозоф **Диоген** презирао луксузни живот? Према предању, он је живео у бурету. Једном се шетао са запаљеном лампом усред бела дана; када су га питали шта ради, одговорио је: „**Тражим човека**“.
- ... је на **Родосу**, на улазу у пристаниште, била изграђена огромна статуа, висока 34 метара? Ова статуа, названа „**Колос са Родоса**“, савременици су сматрали за једно од седам светских чуда.

Колос са Родоса

Лаокон и негови синови (деталј)

СТАРИ РИМ

ОСНИВАЊЕ РИМСКЕ ДРЖАВЕ

Етрурски плесачи

Територија и становништво

Римска држава основана је на **Апенинском полуострву**. Полуострво је повезано са Европом само на северној страни, преко једног планинског венца. Са других страна окружен је морима, са слабо разуђеном обалом. Северни део Апенинског полуострва је претежно равничарски и погодан је за земљорадњу. Средњи и јужни део су планински, богати пасиштима и погодни за сточарство. Клима Апенинског полуострва је блага, а тло је врло плодно.

На Апенинском полуострву у старом је веку живело више племена и народа. На почетку су најпознатији били **Етрурци**, као и племена **Оски**, **Умбри** и **Латини**. Етрурци су били најстарији становници Апенинског полуострва. Бавили су се земљорадњом, занатством и трговином. Живели су градовима-краљствима са развијеном културом и уметношћу. Њихови градови су имали поплочане улице, канализацију и водовод. Латини су, пак, имали најзначајнију улогу у оснивању Рима. Они су се бавили земљорадњом и сточарством.

Оснивање Рима

Латини су се населили у средишњем делу Апенинског полуострва. На левој обали реке Тибар, на седам брдашаца, основали су своја насеља, која су била окружена мочварама. Етрурци, који су живели са друге стране Тибра, често су прелазили реку и размењивали своје производе са производима Латина. Латини су прихватили велики део културе Етураца.

Етрурци су предузимали и војне нападе против Латина. Да би се лакше одбранили од напада, насеља на седам брдашаца су се ујединила. **Тако је настао град Рим**. У шестом веку пре н.е., Етрурци су победили Латине и освојили Рим.

О оснивању Рима сачувана је и једна **легенда**. Према њој, Рим је био основан 753. године пре н.е. од близанаца **Ромула и Рема**. Док су још били у колевци, њих је њихов зао стриц бацио у реку Тибар. Из реке их

ДА ПОНОВИМО...

- Какви су били **природни услови** на Апенинском полуострву?
- Која су **племена** имала највећу улогу у стварању римске државе?
- Како се делило **становништво** у Риму?

је извадила једна **вучица**, која их је задојила, а затим их је нашао и подигао један овчар. Када су порасла, браћа су се осветила свом злом стрицу, а затим су основали град, који је по Ромулу добио име **Рим** (на латинском **Рома**).

Друштвено и државно уређење

У најстрије време у Риму је постојало **родовско уређење**. Временом су се родови распадали на више **породица**. На челу породице стајао је **отац**, назван **патер**.

Становништво града Рима се делило на слободне људе и робове. Слободн људи су се делили на **патриције и плебејце**. **Патрицији** су били богати и имали су сва права у држави. Од њих су бирани конзули и сенатори.

Плебејци су се бавили пољопривредом, занатством и трговином. Плаћали су порезе држави, служили су војску, али у почетку нису имали право да учествују у управљању. Бракови између патриција и плебејаца били су забрањени законом.

Градом Римом је на почетку управљао **краљ**. Он је био и заповедник војске, врховни судија и врховни свештеник. Осим краља, постојали су и **Народна скупштина и Сенат**. Народну скупштину су чинили сви пунолетни мушкарци војници. Сенат су чиниле старешине најбогатијих и најугледнијих родова.

Вучица доји Ромула и Рема

ДА РАЗМИСЛИМО...

- Погледајте карту Европе. Која се **држава** данас налази на **Апенинском полуострву**? Који је њен **главни град**?
- Размисли зашто је вучица са близанцима Ромулом и Ремом симбол града Рима!

Зграда Римског сената

Римски сенат

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... је историчар **Тит Ливије** овако описао **положај Рима**: „Богови и људи су имали многе разлоге да избару ово место да би основали град: чврста брда; приступни пут, који нам носи плодове из унутрашњости и омогућује истовар робе са мора; море је довољно близу за наше потребе, а ипак не преблизо да бисмо се плашили напада туђе морнарице; место у средишту полуострва, као створено за процват града...”

ЈАЧАЊЕ И ШИРЕЊЕ РИМСКЕ ДРЖАВЕ

Римски легионар

Римљани су протерали последњег краља и ослободили се од власти Етрураца **509. године пре н.е.**

Уместо краља почели су да бирају **два конзула**, који су управљали државама годину дана. Највиши орган државе био је **Сенат**. **Народну скупштину** су чинили сви слободни Римљани.

Покоравање Апенинског полуострва

Након ослобађања од Етрураца, Римљани су почели да воде ратове са суседима и да проширују територију своје државе. Успели су да победе Етрурце и да освоје целу Етрурију. Ратовали су против Оска и Умбра, тако да су постепено освојили и средњи и јужни део Апенинског полуострва. **Око средине III века пре н.е.**, Римљани су постали господари целог Апенинског полуострва.

Римска војска

Захваљујући добро организованом војсци, Римљани су наставили да воде **успешне ратове** и након освајања Апенинског полуострва. Војску су служили Римљани, старости од 17 до 45 година. Богатији су служили у коњици, а остали у пешадији. Основна јединица војске била је **легија**. Она је бројала око 5000 војника, а састојала се од тешке пешадије, лаке пешадије и коњице. Римска војска била је добро наоружана и увежбана. У војсци је владала строга дисциплина. Војници су били наоружани великим штитом и кратким мачем или копљем. На горњем делу тела имали су оклоп, а на глави шлем.

Освајања у Африци, Европи и Азији

Након поковања Италије, Римљани су започели освајање земаља око **Средоземног мора**. Прво су заратили против **Картагине**. Она је била јака

ДА ПОНОВИМО...

- Како је Рим постао **господар** Апенинског полуострва?
- Како је изгледао **римски војник**?
- Зашто је Рим ратовао са **Картагином**? Зашто је **Други пунски рат** био најтежи за Римљане?
- Каква је била судбина **освојених земаља**?

држава у Северној Африци, на обали Средоземног мора. Картагинци су били одлични морепловци и врло вешти трговци. Картагина је сметала Римљанима да рашире своју трговину на Средоземно море. Осим тога, ова је држава имала територије близу Рима. Ово је изазвало рат.

У трећем и другом веку пре н.е., између Рима и Картагине водила су се три рата, позната под именом **Пунски ратови**. Најтежи је за Римљане био **Други пунски рат**. Тада се познати картагински војсковођа **Ханибал** пробио до Рима, али није успео да освоји град.

Ратови су се завршили победама Римљана, а предводили су их чувене војсковође из породице **Скипиони**. Картагина је била освојена и запаљена. Њене територије су биле придодате римској држави. Тако је Рим постао господар западног приобаља Средоземног мора.

Рим је водио ратове и на Балканском полуострву. Након дугих борби, успео је да покори **Македонце, Илире, Хелене** и друге балканске народе. Њихове територије је претворио у провинције. Римљани су освојили и **Малу Азију, Сирију, Палестину и Египат**. На тај су начин постали господари источног приобаља Средоземног мора.

Средином првог века пре н.е. Римљани су освојили и **Галију** (територије данашње Француске и Белгије). Поход против галских племена био је дело **Гај Јулија Цезара**, једног од најславнијих античких војсковођа.

Римски војни заповедник

ДА РАЗМИСЛИМО...

- У чему је разлика између **краљевине и републике**?
- Које су разлике између **легије и фаланге**?
- Које **државе** се данас налазе на месту **римских освајања**?

Ханибал

Вођа Гала се предаје Цезару

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ...

- **Конзул** је највиши службеник у римској републици.
- **Пуни** је римски назив за Картагинце. Зато се и ратови против њих зову Пунски ратови.

На почетку другог века н.е., римска освајања завршила су се освајањем **Дакије** (данашње Румуније). Римска држава је захватила у широком појасу све земље око Средоземног мора. Рим је постао **светска сила**. Римска држава се проширила на три континента: Европу, Азију и Африку.

Освојене земље ван Апенинског полуострва биле су претворене у римске **провинције**. Сву власт у провинцијама имали су управници које је постављао Рим.

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... је римски **Сенат** у почетку био састављен од 300 старца са преко 60 година? **Сенат** је расправљао о свим државним питањима: о рату и миру, подели земље, о верским питањима и многим другим. Сенат је износио своје предлоге **Народној скупштини**.
- ... су војници римских легија били строго кажњавани за непослушност и непокорност, али и богато награђивани и одликовани за храброст? Војсковођа који бие победио у рату, био је награђиван **тријумфом**. То је била **свечана поворка** у којој се војсковођа, праћен војницима, заробљеницима и великим пленом враћао у Рим и свечано улазио у град. Тамо је улазио у храм бога Јупитера и приносио му жртве.
- ... је на пролеће 218. г. пре н.е. **Ханибал** са великом војском успео да пређе преко Алпа и да продре у северну Италију? Прелаз преко Алпа је био тежак. Ханибал је изгубио много војника, али је и поред тога победио римску војску и стигао пред град Рим. Римљане је обузео велики страх. Тада је настала и изрека „**Ханибал је пред вратима**” (на латинском: Hannibal ante portas!)

Ханибал пролази Алпе

Картагина

УНУТРАШЊЕ БОРБЕ У РИМСКОЈ ДРЖАВИ

Положај сељака и робова

Сељаци су били најбројније слободно становништво у римској држави. Они су учествовали у пешадији. Због дугих ратова, њиве и поља сељака често су остајале необрађене, а производи су се почели продавати јефтино на пијаци. Да би преживели, сељаци су се задуживали код богатијих. Због дуга били су принуђени да отступе своју земљу и одлазили су да траже велике послове по градовима.

Робови су се, дакле, налазили у најтежем положају у држави. Њихов се број повећао. Највише су их имали богати Римљани. Робови су били слабо храњени и облачени. Радили су најтеже послове.

Посебна врста робова били су државни робови, названи **гладијатори**. Они су били млади јаки робови, који су у посебним школама учили да се боре. Затим су се за забаву Римљана борили до смрти, између себе или са дивљим животињама.

Спартакoв устанак

Незадовољни својим тешким положајем, робови су у римској држави често дизали устанке. Римска власт је угушивала ове ратове и сурово кажњавала робове - **устанике**.

Најпознатији и највећи устанак био је устанак под вођством Спартака, у првом веку пре н.е.

Спартак је био гладијатор. Са још седамдесетак робова-гладијатора, успео је да побегне и да се сакрије на планини **Везув**. Устаницима је почео да се прикључује велики број робова и сељака. Под вођством Спартака, устаници су успели да неколико пута победе римску војску.

Устанак се раширио и у северни и јужни део Апенинског Полуострва. Али, устаници нису били сложни и јединствени. Један део њих се одвојио од Спартака. Римљани су успели да лако победе разједињене устанике.

Гладијатори се боре са дивљим животињама и међу собом

ДА ПОНОВИМО...

- Какав је био положај **сељака и робова** у римској држави?
- Зашто није успео Спартаков **устанак**?
- Који су разлози за појаву **колоната**?

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... је Спартак по пореклу био из **Тракије**? За њега су савременици писали да је био „јак велики по снази свог тела и свог духа“. У борби, Спартак је показивао **изванредну храброст**. Када су му пре битке довели коња, он га је убио и рекао да ће, ако победе –имати много коња, а ако изгубе – коњ му неће ни требати.

Римски Колосеум

У пресудној бици, која се одиграла у Јужној Италији, **устаници су били поражени**. Спартак је погинуо у бици, заједно са великим бројем устаника. Око 6000 заробљених устаника било је кажњено на смрт.

Слабљење државе и појава колоната

У првим вековима наше ере, **освајачки ратови** који су Римљанима доносили велика богатства, постали су **ређи**. Уместо да осваја, римска држава морала је да се брани од спољашњих напада. Јако се смањио број робова. Војска је постала недисциплинована. На освојеним територијама, у разним деловима државе, дизали су се устанци. Римска држава почела је да брзо **слаби**.

Робови нису били заинтересовани за посао, јер нису имали никакве користи од свог рада. Они су слабо радили, ломили су алатке и нису повећавали производњу. Сиромашни **сељаци** имали су мало земље, од које нису могли да се прехране. Да би повећали производњу и добит од земље, велики земљопоседници су почели да деле земљу на мање делове, које су затим давали у најам сиромашним сељацима. Они су и даље остајали власници земље: сељаци су давали власницима део својих производа као најам. Човек који је узео земљу под најам звао се **колон**, а таква појава се назива **колонат**.

Римско имање на селу

РИМСКА КУЛТУРА

У време стварања, ширења и постојања римске државе, Римљани су створили и развили своју културу. Она је настала под утицајем етрурске и хеленске културе. Римска култура има своје посебне печате, по којима се разликује од културе других народа.

Религија

Римљани су веровали у **много богова**. Њихова је религија била слична религији Хелена. И Римљани су замишљали богови са људским ликом и градили су им храмове, у којима су се молили и носили дарове.

Врховно божанство Римљана био је бог **Јупитер**. Осим њега, поштовали су и његову жену **Јунону** - богињу брака, **Марса** – бога рата, **Венеру** - богињу љубави, **Дијану** - богињу лова и многе друге.

Римљани су имали и **породична божанства**, које су поштовали као духове својих предака. Они су били заштитници породице. Њихове су се статуе чувале у кући.

Књижевност и говорништво

Римска књижевност се развила под утицајем хеленске. Нарочито се рано развила драма и поезија.

Први век пре н.е. је познат као **златни век** римске књижевности. Најпознати римски песник био је **Вергилије**. Вергилије је написао еп „Енеида”, по угледу на Хомерову „Илијаду“. Као писац комедија, посебно се истакао **Плаут**.

Римљани су посвећивали велику пажњу говорништву. Та им је вештина била потребна при расправама у Сенату, у Народној скупштини и у судовима. Најпознатији римски говорник био је **Кикерон (Цицерон)**.

Вергилије и Кикерон

ДА ПОНОВИМО...

- Који су били важнији богови код Римљана?

ДА РАЗМИСЛИМО...

- Упоредите хеленску и римску културу. Шта им је **заједничко**, а по чему се **разликују**?
 - Пробајте да протумачите мисао: „**Рим је покорио Хеладу, али је Хелада освојила Рим**“.
- Како, чиме?

ДА ИСТРАЖИМО
ЗАЈЕДНО...

- Нађите опис **римског Форума** у књизи, енциклопедији или на интернету. Како је изгледао римски Форум? Које су се грађевине налазиле тамо?

Римско грађевинство

Грађевинство, вајарство и сликарство

Римљани су били познати као одлични **градитељи**. Највише су градили **путеве**. Они су им били потребни због војних похода и ради развоја трговине у држави. Градили су и водоводе, купатила, позоришта, храмове, дворце и тргове. Најпознатији по својој лепоти су римски **Форум** (трг), **Колосеум**, где су се одржавале игре и гладијаторске борбе, као и храм свих богова, назван **Пантеон**.

У Риму и другим градовима било је **јавних купатила**, названих **терме**. Терме су имале базене са топлом и хладном водом, сале за гимнастику и за састанке. Сале и ходници су били украшени скулптурама, бистама, мозаицима и сликама.

Вајарство се у римској држави развило под јаким хеленским утицајем. Израђивале су се статуе богова, виђенијих грађана, владара и војсковођа.

Макета римске зграде

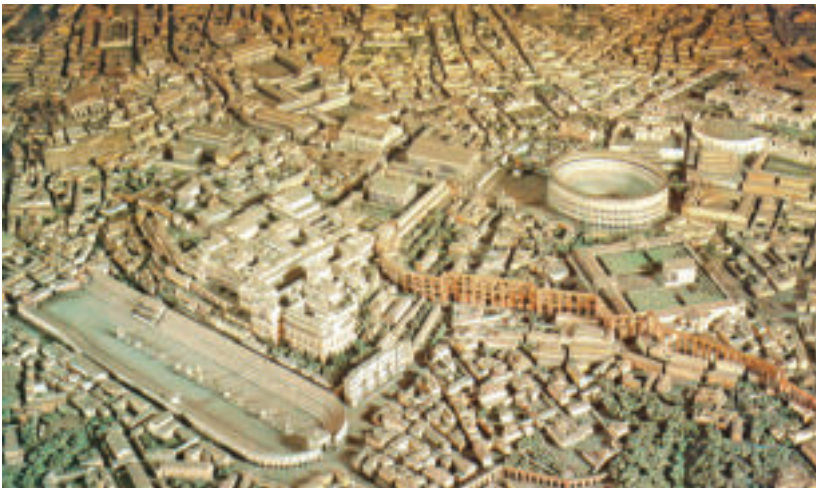

Сачувана улица во граду Херкулануму

Римско **сликарство** се види са лепих слика и мозаика, којима су били украшавани зидови и подови кућа, купатила и других грађевина. Откопавањем градова **Помпеја и Херкуланума**, који су били затрпани од вулканске лаве, пронађени су веома вредни мозаици, статуе и друга уметничка дела.

Наука

Наука у римској држави развила се под утицајем хеленске. Римљани нису само прихватили већ су и још више развили **историју, филозофију, географију и медицину**. Познати су били историчари **Тит Ливије и Тацит**. Нарочито је било развијено **римско право**. Римско право је постало основа целокупног каснијег развоја европског права и законодавства.

Град Рим у другом веку н.е.

Форум цара Трајана

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... је **Плаут** написао много комедија, али само је неколико сачувано? Јако је била популарна његова комедија „**Војник хвалисавац**“. Плаутове комедије се углавном дешавају у градовима Хеладе, али у њима је одраз нашла римска стварност.
- ... је један од највећих римских песника и филозофа био је **Лукреције Цар**? У његовом филозофском епу „О природи“ он је записао „Од ничег се не може створити нешто, и никакав бог то не може да промени. Природа из једног ствара друго; ништа се не рађа пре но што нешто друго не умре.“.
- ... је у римско време писао и чувени животописац **Плутарх**? Он је написао књигу „Упоредни животописи“. У њој он описује животе и дела 46 **славних личности** - 23 Римљана и 23 Хелена.
- ... је **Колосеум** био највећи римски амфитеатар? У основи је био дуг 185 метара, широк 156, а висина му је износила 48,5 метара. Он је могао да прими **50.000 гледаоца**.

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ...

- **Амфитеатар** је позоришна зграда која није имала облик полукруга, већ пуног круга. У амфитеатрима су се изводиле велике представе, сцене битака и гладијаторских борби.

ПОЈАВА ХРИШЋАНСТВА

Веровање у једног бога Исуса Христа

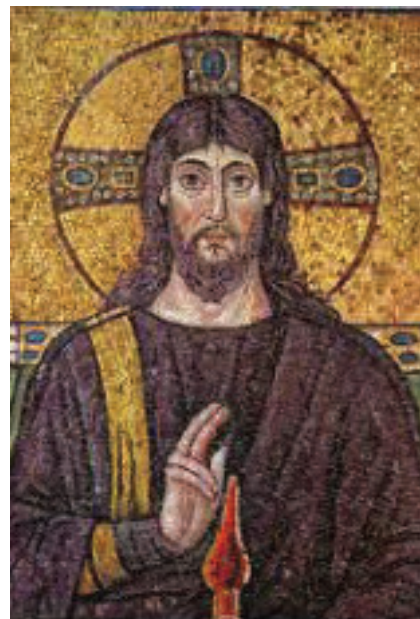
Хришћанство се појавило у **Палестини** у **првом веку н.е.**, која се тада налазила под римском влашћу. Име је добило по **Исусу Христу**. Они који су веровали у учења и проповеди Исуса Христа били су названи **хришћани**. Хришћани су веровали да је Исус Христос син Бога - творца света, који се налази на небу. Он је послао свог сина на земљу да би спасио људе из тешког положаја и да их избави из грехова. Исус Христос имао је своје ученике, са којима је ширио и проповедао Хришћанство.

Хришћанско учење

Хришћанство је учило да постоји само једен бог и да су сви људи једнаки пред Богом. Да су сви међу собом браћа и сестре, без разлике на то коме народу припадају и да ли су богати или сиромашни. Према веровању хришћана, људи који живе часно и праведно на земљи, после смрти **ће живети вечно на небу**, а они који су грешили, ићи ће у **пакао**. Хришћани нису прихватили римску религију, па су зато у прво време били прогањани од стране римске власти. Исус Христос био је ухваћен од стране Римљана и осуђен на смрт разаципањем на крст. Према хришћанском

Исус са апостолима

Исус Христос

ДА ПОНОВИМО...

- Ко је био први проповедник и оснивач хришћанства? Где се среће његов лик данас?
- У шта су веровали хришћани? Какво је било **њихово учење**?
- Каква је била улога **апостола**? Какав је био **однос римске државе** према хришћанству?

ДА РАЗМИСЛИМО...

- Зашто је **крст** узет за хришћански симбол?
- Зашто је римска држава на крају **признала** хришћанство као равноправну религију?

ИСТРАЖУЈЕМО ЗАЈЕДНО...

- Побајте да дознате како се звала **мајка** Исуса Христа. Ко му је био отац? **Где** се родио?

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

... је римски **намесник** у Битинији тражио је упутства од цара Трајана како да поступа са хришћанима: „... Они које су ми пријављивали као хришћане, испитивао сам по други и трећи пут и претио сам им **смртном казном**. Они који би издржали у вери, наређивао сам да их убију. Треба **казнити** упорност и тврдоглавост, ма шта и да је оно што они проповедају”.

учењу, он је након смрти оживео – **васкрснуо је** и отишао на небо. Рађање Исуса Христа хришћани славе као **Божих**, а негово васкрснуће као **Ускрс (Васкрс)**.

Свето писмо и апостоли

Основа и најважнији извор хришћанства је **Свето писмо — Библија**. У делу Библије која се зове **Нови завет** описани су живот Исуса Христа и негово учење.

У ширењу хришћанства Исусу Христу су помагали његови ученици и следбеници, названи **апостоли**. Он је имао 12 апостола. Они су и после смрти Исуса Христоса проповедали хришћанство на целој територији римске државе. Најпознатији апостоли били су: **Петар, Павле, Марко, Матеј, Лука, Јован** и други.

Од рађања Исуса Христоса почиње **хришћанска ера** или **нова ера**. Према њој и ми данас рачунамо време.

Путовања апостола Павла

Однос римске државе према хришћанству

Хришћанство се брзо ширило у римској држави. Навише су га прихватили робови, сељаци и колонисти. Римска власт је прогањала хришћане. Они су били принуђени да тајно проповедају своје учење. Основали су своје заједнице - **општине**. Уједињењем ових општина у трећем веку н.е. створена је хришћанска **црква**.

И поред жестоких прогона хришћана, хришћанство се раширило на целу територију римске државе. Због тога је римски цар **Константин 313. година н.е.** прогласио хришћанску религију равноправном са другим религијама у држави. Од тада хришћани нису више били прогањани и слободно су проповедали своје учење.

Константин Велики

Хришћанске катакомбе у Риму

Апостол Павле

УТИЦАЈ
РИМСКЕ
ИМПЕРИЈЕ
НА БАЛКАН

ШИРЕЊЕ РИМСКЕ ИМПЕРИЈЕ НА БАЛКАН И У МАКЕДОНИЈУ

Римска држава почела је да осваја **балканске земље** крајем трећег века пре н.е. Оне су биле привлачне Римљанима због природних и рудних богатстава. Балкан је био **мост** за каснија римска освајања ка истоку.

Најпре су биле освојене земље средњег и јужног дела Балканског Полуострва. Да би освојили ове земље, Римани су морали да воде многобројне ратове. Нарочито су били тешки и дуги ратови против Илира и Македонаца.

Римски ратови против Илира и Македонаца

Римљани су ратовали против Илира и Македонаца више од пола века. Прве на удар су се нашле илирске земље које су биле најближе Италији. Рим је морао да води **три рата** да би покорио Илирију. Илири су пружали јак отпор. У време краља Гентија водио се **трећи Римско-илирски рат**. У пролеће **168. године пре н.е.** Илири су биле поражени. Краљ Гентије био је заробљен и одведен у Рим заједно са целом породицом. Илирске територије су биле прикључене римској држави. Она је наметнула Илирима велике порезе.

У време када су почињала римска освајања на Балкану, Македонско краљевство било је јако. Македонија је имала централни положај на Балкану и због тога је била важна Римљанима и за њихова будућа освајања. Македонија је била богата рудом, плодним котлинама погодним за пољопривреду, као и планинама погодним за сточарство. У њој је био развијен градски живот. Од становништва су могли да се скупљају војнике за помоћне јединице и да се добијају робови. Због тога је Македонија била јако привлачна Римљанима.

Краљ Персеј се предаје Римљанима

Триумф Ајмилија Паула

Више од педесет година Македонци су давали снажан отпор Римљанима. Рим је морао да води **три рата** да би покорио Македонију. Македонски краљ **Персеј** склопио је савез са илирским краљем Гентијем за заједничку борбу против Римљана. Али, **168. година пре н.е.**, Македонци су били поражени у бици код **Пидне**, а Македонија је изгубила своју независност. Краљ Персеј је са породицом био одведен у заробљеништво у Рим. То је био **крај античке македонске државе**.

Осим Илира и Македонаца, Римљани су успели да покоре и друге балканске народе - Хелене, а касније и Тракијце.

Успостављање римске управе. Римске провинције

Чим је покорио Балкан, Рим је наметнуо велике **порезе** освојеним територијама. Градови и села су били опљачкани, а велики део становништва одведен у заробљеништво. Римљани су почели да искоришћавају рудно богатство балканских земаља.

Римљани су претворили освојене територије у посебне области, назване **провинције**. Прва и најстарија римска провинција на Балкану била је **провинција Македонија**, основана 148. године пре н.е. Касније су биле основане и друге римске провинције на Балкану.

У провинцијама је била успостављена **римска управа**, са великим бројем римских службеника. На челу је стајао римски управник, који је имао сву војну и цивилну власт у провинцији.

Римљани су искоришћавали становништво за грађење путева, мостова и утврђења. Неки градови у провинцијама могли су да кују свој новац, који је коришћен заједно са римским новцем.

ДА ПОНОВИМО...

- Зашто је Македонија била важна за Римљане?
- Када је римска држава покорила **Илире**, а када Македонце?
- **Шта се десило** са освојеним територијама?

ОТПОР ПРОТИВ РИМСКЕ ИМПЕРИЈЕ ОД СТРАНЕ БАЛКАНСКИХ НАРОДА

Покорени балкански народи су се бунили, пружали отпор и дизали устанке да би се ослободили римске власти. Да би их држали у миру, Римљани су изазивали нетрпељивост и кавге међу њима. Отада је остала изрека „**Завади па владај**“.

Македонци су први дигли устанак против Рима. Они су подигли **устанак** под вођством **Андриска**, који је био назван „**лажни Филип**“. Да би лакше придобио људе, Андриск је говорио да је он Филип, син последњег македонског краља Персеја. Устанак је добио шире размере. Андриск се прогласио за краља и извојевао неколико победа над Римљанима. Али, **148. године пре н.е.** устаничка војска била је поражена, Андриск заробљен, а устанак **угушен**.

Исте године Македонија је била претворена у **римску провинцију**. Са Македонијом је сада управљао римски намесник, у земљи је била распоређена стална римска војска и била је уведена римска администрација. Македонија је била претворена у главну војну базу Римљана за њихова даља освајања.

Годину дана касније и **Хелени** су подигли устанак против римске власти. Главни центар устанка био је град **Коринт** на Пелопонезу. Римљани су успели да победе устаничку војску и да освоје град Коринт. Град је био опљачкан, запаљен и разрушен. Устанак је био угушен, а Хелаци су били наметнути велики порези.

Највећи устанак **Илира** против Рима предводио је **Батон**, на почетку **првог века н.е.** У устанку су учествовала многа илирска племена. На почетку су устаници убележили неколико победа. Али, треће године устанка, Римљани су изашли са великом војском и успели да победе Илире у неколико битака. Батон је морао да се преда, а устанак је угушен.

Део источних римских провинција

ПОЈАВА И ШИРЕЊЕ ХРИШЋАНСТВА НА БАЛКАНУ И У МАКЕДОНИЈИ

Хришћанство је на Балкану прво почело да се шири у Македонији, а затим и у Хелади и Илирику.

Хришћанство је у **Македонији** први почео да проповеда апостол **Павле**, један од првих ученика Исуса Христа. Средином првог века н.е. Павле је неколико пута **боравио у Македонији**. Прво је проповедао у граду Филипи, а затим у Солуну (Тесалоника). Чим је стекао доста приврженика, апостол Павле је основао **хришћанске општине**. То су биле прве хришћанске заједнице у Македонији, али и у Европи. Павле је послао **три писма** — **посланица** хришћанским општинама у Македонији: једно Филипљанима, а две Солуњанима.

Хришћани су у Македонији градили своје храмове - **цркве**, где су проповедали своју веру. Такве цркве биле су изграђене у **Баргали** (код Штипа), у **Хераклеји** (код Битоља), у **Стобију** (код Велеса), у **Лихнидосу** (код Охрида) и на другим местима.

Из Македоније је апостол Павле отишао за **Хеладу**, где је продужио да шири хришћанство. Прво је био у **Атини**, па отишао за **Коринт**, где је основао хришћанску општину.

Од средине I века н.е., хришћанство је започело да се шири и у **Илирику**, и то прво у приобалном делу. У ово време град **Дирахион** је већ био седиште **епископа**. Из приобалних илирских градова вршена је хришћанизација унутрашњости Земље. Била је основана **црквена организација**. Сваки већи град имао је свог епископа. Градиле су се хришћанске цркве и крстионице са раскошним мозаицима. Хришћанске цркве биле су изграђене у многим илирским градовима, као у: **Билису, Саранди, Аполонији и Дирахиону**. Примањем хришћанства, Илири су се ставили у ред културних и напредних народа римског царства.

Крајем четвртог века, хришћанство је постало главна религија у Царству. Хришћанство ће се проширити и у друге земље света и извршити велики утицај на развој светске културе.

Мозаици из Македоније

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

...је у Охридском крају, хришћанство ширио познати проповедник **св. Еразмо**, а у Струмичком **Петнаест Тивериополских** (Струмичких) проповедника, познатих као Светих Петнаест?

КУЛТУРА У ВРЕМЕ РИМСКЕ ВЛАДАВИНЕ

Остаци римског купатила

Касноримска монета

Остаци римског купатила

Романизација балканских земаља и Македоније

У освојеним балканским земљама ширио се римски начин живљења, латински језик, римска религија и култура. Отварале су се школе на **латинском језику**. У употреби је био римски новац - **денари**. Константно се повећавао број римских службеника, трговаца, занатлија и колониста.

Римска држава је насељавала на Балкану сиромашније римске грађане. Највећи део њих били су бивши војници. За служење у војсци, они су од државе добијали земљу. Таква насеља звала су се **колоније**. Колонија је било у свим римским провинцијама на Балкану. Такве колоније биле су: Скупи (Скопље), Јадер (Задар, Хрватска), Емона (Љубљана, Словенија) и други.

Осим службеника и војника, у колонијама су се насељавали и трговци и занатлије. Они су доприносили ширењу **римске културе, латинског језика и римског начина живота**. Балкански народи су постепено прихватили латински језик, а нарочито римску културу. У старим балканским градовима Римљани су подизали **нове грађевине у римском стилу**: палате, позоришта, храмове, водоводе и купатила. На тај је начин започела постепена **романизација** балканских народа.

Путеви и мостови

Римљани су били познати по изградњи **путева и мостова**. Градили су добро трасиране путеве, поплочане каменом. Они су били широки од 1,5 метра у планинским пределима, до 6 или 7 метара у равницама. Најпознатији римски пут на Балкану и у Македонији био је пут **Вија Игнација**. Он је пресецао Балкан из правца **запад-исток** и био најкраћа веза балканских земаља са Италијом. Поред северне обале Охридског Језера откривени су остаци овог римског пута.

Велико значење имао је и пут у правцу **север-југ**, који је ишао по долинама река **Мораве и Вардара**. Овај је пут повезивао северне балканске територије са Егејским Морем.

Остаци римских градова и друге грађевине

Македонија је јако богата остацима римске културе, нарочито остацима римских градова.

Један од њих је **град Стоби**. Он се налази у близини Велеса, на месту где се Црна Река улива у Вардар. Стоби је имао значајан положај, не само за војне походе Римљана, него и за трговину. У Стобију се данас могу видети остаци **позоришта (театра), црква, луксузних приватних кућа - палата, улица, купатила и тргова**. У овом граду је постојала и **ковница новца**.

Сачувани су остаци и других римских градова. То су град **Хераклеја** (Битољ) и град **Скупи** (у близини Скопља). Остаци римских грађевина има и у **Лихнидосу** (Охрид), **Банском** (код Струмице) и други.

Римљани су поклањали много пажње да доведу чисту воду у градове и друга насеља. У сачуваним римским насељима откривени су остаци великих **водовода**.

Баргала

Скупи

Стоби

Римски водоводи у другим провинцијама

ПРОПАСТ РИМСКЕ ДРЖАВЕ

ДА ПОНОВИМО...

- Ко је и зашто **поделио** Римско Царство? Наведи на које је **делове** било подељено?
- **Шта се десило** са западним, а шта са источним делом Римског Царства?

ИСТРАЖУЈЕМО ЗАЈЕДНО...

- Зашто су Римљани називали неке народе „варвари“? Шта је значила ова реч?
- Какво значење данас имају речи „вандал“ и „вандализам“?

Римски војник из времена каснијег царства

Унутрашњи и спољашњи узроци

Током времена, римска држава је све више слабила. Незадовољни сељаци и робови стално су се бунили. Војници нису примали редовно плате и нису били заинтересовани за ратовање. Привреда је ослабила, а производња се јако смањила.

У четвртном и петом веку, римску државу почињу да нападају племена **Хуни и Германи**.

Хуни су продрли из Азије у Европу у другој половини четвртог века. Под вођством Атиле, у петом веку су створили силну државу са центром у **Панонији**. Одатле су нападали територије римске државе. Њихови напади су имали пљачкашки карактер.

Најжешћи су били напади германских племена **Вандала и Визигота**. Визиготи су освојили и опљачкали град Рим 410. године, а исто су урадили и Вандали 455. године.

Подела државе

Римска држава није имала снагу да се одбрани нападима варварских народа.

У **395.** години, римска држава била је подељена на два дела: **Западно Римско Царство**, са седиштем

Римско утврђење у Немачкој

у Риму и **Источно Римско Царство**, са престоницом у **Константинопољу** (Цариград, садашњи Истанбул).

Два дела римске државе никад се више нису ујединила. Касније је Источно Римско Царство добило име **Византија**. Оно ће постојати још хиљаду година, до средине петнаестог века. Македонија је остала у саставу Источног Римског Царства.

Пропаст Западног Римског Царства

Западно Римско Царство било је изложено честим нападима варварских народа. Буне и устанци потчињених народа били су бројни. Зато је царство брзо пропало. У **476.** години, један од вођа германских племена скинуо је са престола последњег римског владара, цара **Ромула Августула**.

Ова се година рачуна за крај Западног Римског Царства. Она се рачуна и као крај историје старог века и почетак средњег века.

Германске војници

Атила, предводник Хуна

Теодосиј I

ЗНАТЕ ЛИ ДА...

- ... је **поделу** римског Царства направио цар **Теодосије I**? Старијем сину Аркадију оставио је источне провинције, а млађем, Хонорију, западне. Граница између два дела пролазила је по средини Балканског Полуострва.

- ... је римски историчар **Амијан Марцелин** овако описао **Хуне**: „Хуни у храни не знају ни за печено, ни за зачине. Никад се не служе плутом; не живе нити у кућама, нити у колибама. Вечито лутају по шумама и планинама, стално мењају пребивалиште, или, да се још боље каже, немају пребивалиште. Од детињства су навикнути на свакакве непогоде: хладноћу, глад и жеђ. У том сељењу, њихова стада иду за њима и вуку кола у којима су њихове породице.“

- ... је продором Хуна у Европу, започела је такозвана **велика сеоба народа**?

У њој су учествовали многи народи и племена, који су основали неколико нових држава на територији Западног Римског Царства.

ХРОНОЛОШКА ТАБЛИЦА ВАЖНИЈИХ ДОГАЂАЈА

- Око 3200. година пре н.е. појавило се писмо у Месопотамији и Египту
- 3200. г. пре н.е. Горњи и Доњи Египат ујединили су се у једну државу
- Око 2000. г. пре н.е. је створена Вавилонска Краљевина у Месопотамији
- Око 1200. г. пре н.е. у Хелладу су се доселили Дорци
- У IX век пре н.е. основан је град Спарта
- 776. г. пре н.е. одржане су прве олимпијске игре, а укинута су 393 г. н.е.
- 753. г. пре н.е. је, према предању, основан град Рим
- Пред крај VII века пре н.е. краљ Пердика I основао је македонску државу
- У 509. г. пре н.е. завршио се период краљевина и почео период републике у римској историји
- У V веку пре н.е., у време Периклеа, атинска држава и демократија достигли су највећи напредак
- Пред крај V века пре н.е. створено је илирско краљевство на челу са краљем Граосом
- Од 359. до 336. г. пре н.е. у Македонији је владао краљ Филип II
- Од 336. до 323. г. пре н.е. на челу македонске државе налазио се краљ Александар III Македонски
- У 168. г. пре н.е. Илири и Македонци потпадају под римску власт
- У 148. г. пре н.е. Македонија је била претворена у римску провинцију
- Средином I века н.е., апостол Павле боравио је у Македонији и Хеллади где је ширио хришћанство
- У 313. г. н.е. цар Константин I је прогласио хришћанство за равноправну религију са другим религијама
- У 395. г. римска држава је подељена на два дела: Западно Царство и Источно Царство
- У 476 г. пропало је Западно Римско Царство. У Европи се завршила историја старог века и почео је период средњег века.

САДРЖАЈ

ИСТОРИЈА И ЊЕНО ЗНАЧЕЊЕ

Предмет и задатак историје (6). Историјски извори (6). Рачунање времена (7). Подела историје (8).

ПРАИСТОРИЈА

НАСТАНАК ЧОВЕКА (12). Начин живљења (13).

ЖИВОТ ЧОВЕКА У КАМЕНОМ И МЕТАЛНОМ ВРЕМЕНУ (14). КАМЕНО ВРЕМЕ (14). Људске заједнице (14). МЕТАЛНО ВРЕМЕ (15). Земљорадња, занатство и размена (16). Појава државе (16).

ВЕРОВАЊА ЧОВЕКА У НАЈСТАРИЈИМ ЗАЈЕДНИЦАМА (18). Веровање и тумачење природних појава (18). Тотема и многобоштво (18). Материјални остаци (19).

БАЛКАН И МАКЕДОНИЈА У ПРАИСТОРИЈИ (20).
Природни услови и најстарији трагови живота (20).
Материјални остаци (20).

РЕЧНЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ СТАРОГ ИСТОКА

НАЈСТАРИЈЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ (24). Природни услови и становништво (24). Прве државе (25).

СТАРА ЕГИПАТСКА ДРЖАВА (27). Природни услови и становништво (27). Системи за наводњавање и одводњавање (27). Занатство и трговина (28). Основне карактеристике друштва и државе (30).

КУЛТУРА И ВЕРОВАЊА НАРОДА НА СТАРОМ ИСТОКУ (32). Појава и развој писма (32). Књижевност (32). Грађевинарство (33). Уметност (33). Почети наука (33). Веровања и религија (33).

БАЛКАН У СТАРОМ ВЕКУ

ХЕЛАДА (38). Природни услови и становништво (38). Хомерово време (39). Колонизација (39). Стварање градова-држава (40).

СПАРТА (41). Оснивање и становништво (41). Државно уређење (41). Васпитање младих (41).

АТИНА (43). Оснивање и становништво (43). Државно уређење (43). Атинска демократија (43). Односи међу градовима-државама (44).

КУЛТУРА ХЕЛЕНА (46). Књижевност и позориште (46). Филозофија и наука (46). Уметност (47). Митологија и религија (47). Олимпијске игре (48).

ИЛИРИ (50). ИЛИРСКЕ КРАЉЕВИНЕ (51). Краљевство Тауланата (52). Краљевство Ардијаца (52). КУЛТУРА ИЛИРА (53). Култови и религија (53). Начин живљења (53). Остаци материјалне културе (54).

МАКЕДОНИЈА У СТАРОМ ВЕКУ

МАКЕДОНСКА ДРЖАВА ДО ФИЛИПА II (58). Територија и становништво (58). Оснивање државе (58). Јачање и ширење државе (59).

МАКЕДОНСКА ДРЖАВА У ВРЕМЕНУ ФИЛИПА II (61). Реформе државе (61). Јачање и ширење државе (62).

МАКЕДОНСКА ДРЖАВА У ВРЕМЕНУ АЛЕКСАНДРА III МАКЕДОНСКОГ (63) Сређивање стања на Балкану (63). Поход на Исток (63).

АЛЕКСАНДАР III МАКЕДОНСКИ (66). Образовање и васпитање (63). Однос Александра према другим народима и културама (63).

КУЛТУРА МАКЕДОНАЦА (68). Култови и религија (68). Начин живота (68). Остаци материјалне културе (69).

ХЕЛЕНИСТИЧКИ ПЕРИОД (70). Распад државе Александра III Македонског (70). Хеленистичка култура (71).

СТАРИ РИМ

ОСНИВАЊЕ РИМСКЕ ДРЖАВЕ (74). Територија и становништво (74). Оснивање Рима (74). Друштвено и државно уређење (75).

ЈАЧАЊЕ И ПРОШИРЕЊЕ РИМСКЕ ДРЖАВЕ (76). Покоравање Апенинског Полуострва (76). Римска војска (76). Освајања у Африци, Европи и Азији (76).

УНУТРАШЊЕ БОРБЕ У РИМСКОЈ ДРЖАВИ (79). Положај сељака и робова (79). Спартаков устанак (79). Слабљење државе и појава колоната (80).

РИМСКА КУЛТУРА (81). Религија (81). Књижевност и говорништво (81). Грађевинство, вајарство и сликарство (82). Наука (83).

ПОЈАВА ХРИШЋАНСТВА (85). Веровање у једног бога Исуса Христа (85). Хришћанско учење (85). Свето писмо и апостоли (86). Однос римске државе према хришћанству (87).

УТИЦАЈ РИМСКЕ ИМПЕРИЈЕ НА БАЛКАН

ШИРЕЊЕ РИМСКЕ ИМПЕРИЈЕ НА БАЛКАН И У МАКЕДОНИЈИ (90). Римски ратови против Илира и Македонаца (90). Успостава римске управе (91). Римске провинције (91).

ОТПОР РИМСКОЈ ИМПЕРИЈИ ОД СТРАНЕ БАЛКАНСКИХ НАРОДА (92).

ПОЈАВА И ШИРЕЊЕ ХРИШЋАНСТВА НА БАЛКАН И У МАКЕДОНИЈИ (92).

КУЛТУРА У ВРЕМЕ РИМСКЕ ВЛАДАВИНЕ (94). Романизација балканских земаља и Македоније (94). Пuteви и мостови (94). Остаци римских градова и других грађевина (95).

ПРОПАСТ РИМСКЕ ДРЖАВЕ (96). Унутрашњи и други разлози (96). Подела државе (96). Пропаст Западног Римског царства (97).